

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

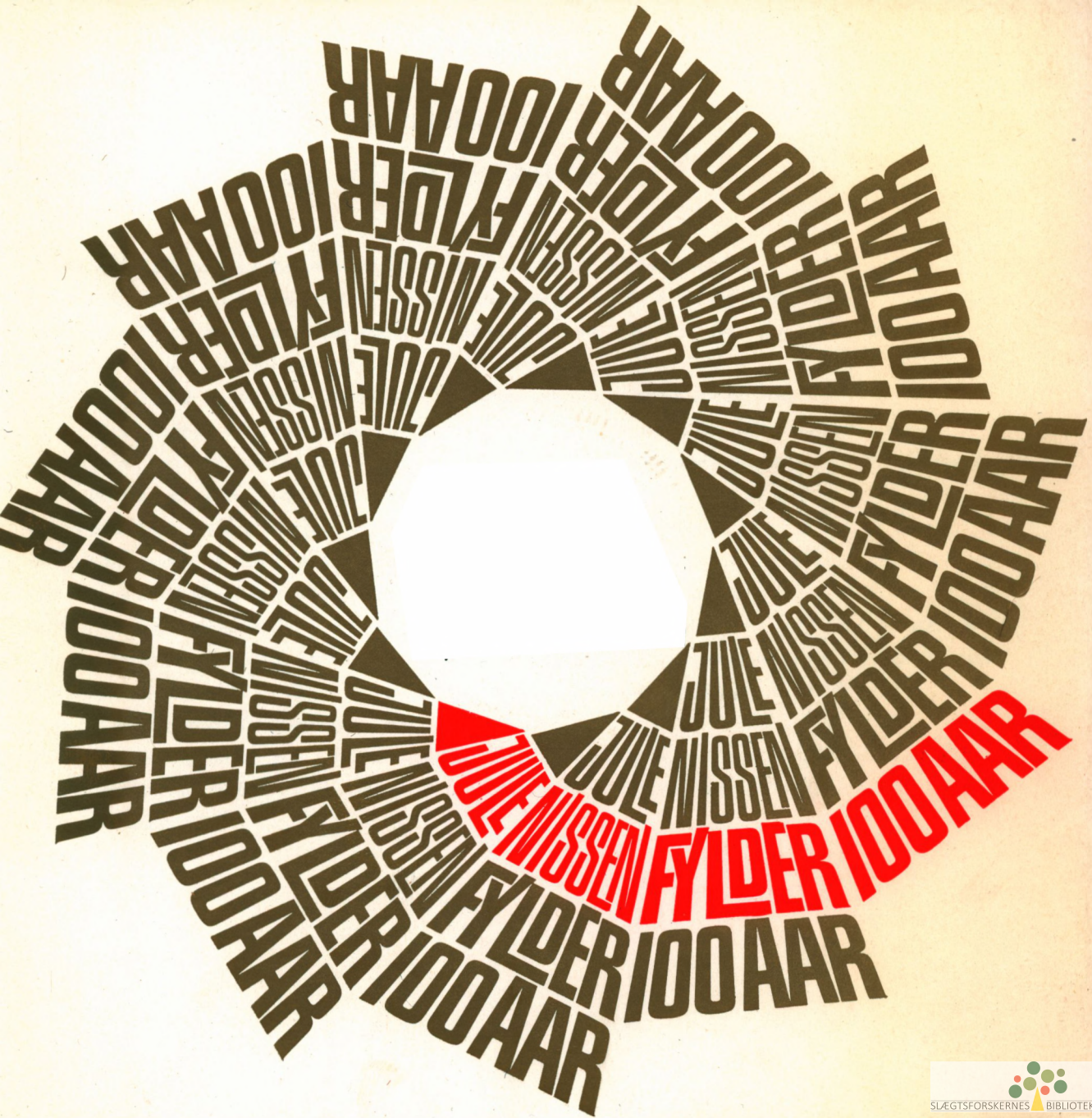
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

THE
JUL
MISSEN
FINDER
100 NAR

Nu har vi jul igen - nu har vi jul igen OG JULEN VARER VED TIL PÅSKE!

Kender vi ikke allesammen dette gamle ord, selvom det nu måske ikke helt har gyldighed.

Nej, nutildags lader man ikke juletræet stå til efter Helligtrekonger. Så såre nytårsdag er oprundet, bliver det smidt ud, i skraldekassen med det, og julestadsen bliver gemt af vejen for først at tages frem til næste år - hvis der da ikke skal købes nyt over hele linien.

Og allerede før nytår er alle nisser forsvundet fra butikkernes udstillingsvinduer, alle nisserne, ja, de utallige nisser og har der nogensinde været så mange som i år? Som ingensinde før har den røde nissehue været et julens tegn i både små og store forretninger. Nisserne har måske nok i almindelighed været lidt moderniserede eller stilerede, men nisser har det alligevel været, julenisser!

Og der blev skrevet om dem, her og der, og snakket om dem både i radio og fjernsyn inden de allesammen forsvandt - for denne gang.

Han skal nu nok dukke op igen, julenissen, hvor så ellers han er gået i hi i mellemtiden, måske hos sine frønder på landet, i bondegårdene eller kæmpehøjene, de rigtige nisser. Som ikke blot er et julefenomen, men på færde året rundt, som de har været det i århundreder og længe før nogen overhovedet kendte begrebet: Julenisse. Som der fortælles i det lille skrift som hermed sendes til venner og forretningsforbindelser, er det i år netop 100 år siden betegnelsen første gang forekommer på dansk!

Julevej med frost og sne har vi jo i dette år haft næsten hver anden dag siden nytår, ja endnu efter fastelavn så vi håber ikke, man vil finde det upassende, at vi publicerer nissens historie i henhold til den gamle parole: Julen varer ved til påske!

Om der er nisser til...

Om der er nisser til?

Dette spørgsmål er gennem de sidste par menneskealdre, som man siger, hørt af tusinder, nej titusinder børn, joda især Københavnerbørn, kort efter at tæppet er gået til vejrs for den teaterforestilling, som i kraft af sin usvigelige folkeyndest hvert år bliver sat på repertoiret i ugerne ind under jul, den tilsyneladende uopslidelige succes, skuespilleren Elith Reumerts bearbejdelse af Nicolajs alias Henrik Scharlings: Ved Nyttårstid i Nøddebo præstegård.

Om der er nisser til?

Utallige børn – og måske voksne med – vil altid huske spørgsmålet fremsat i en hviskende tone af selve nissefatter, da hele nissefamilien er dukket frem fra krogene i kirketårnet, deroppe hvor klokken hænger. Og klokkeren lige er forsvundet ned

ad tårntrappen sammen med den muntre præstedatter, Andrea Margrethe. Det var hende, der havde givet anledning til, at spørgsmålet blev stillet. For hun troede ikke rigtigt på nissen, i modsætning til den gamle ringer, der var fuldt og fast overbevist om hans tilværelse.

Om der er nisser til?

Ja, det er jo lige ved, at selv et nøgternt nutidsmenneske vil svare ja på dette spørgsmål, så levende står nissen i alles forestilling. Der er i hvert tilfælde ingen, der er i tvivl om, hvordan nissen ser ud, og skulle man uformodentlig have glemt det, så skal man nok blive erindret derom hvert år i julemåneden eller julemånederne. For begynder den røde tophue nu om stunder ikke at vise sig i butiksvinduerne allerede i november?

Så slemt har det vel ikke altid været? Selv om

MOGENS LEBECH

Julenissen
fylder
100 aar

KØBENHAVN 1962

julen fra gamle dage har været imødeset med glade forventninger og er blevet højtideligholdt på forskellig måde. Men går man et godt århundrede tilbage i tiden, så var der i hvert fald den forskel, at nissen ikke på samme måde som nu spillede så fremtrædende en rolle i julen!

Julenissen som sådan eksisterede på det tidspunkt endnu slet ikke. Det siges for vist, at han første gang skal være nævnt ved navn i 1862, pudsigt nok i – Ved Nytårstid i Nøddebo præstegård! Ungdommen løb på skøjter på en tilfrossen dam ved præstegården, da vognen, for det var en vogn og ikke en kane, som den med de mælædte gyngeheste for i teaterforestillingen, det var en vogn, der førte de tre glade studenterbrødre til præstegården. »En lille purk på fem år med en stor rød hue på hovedet standsede midt i en svingning og blev af forundring stående på ét ben, da vi kørte forbi. Det var julenissen, der bød os velkommen«, skriver Henrik Scharling, der i hvert fald må have haft en fornemmelse om nissens særlige forbindelse med julen, hvor han så ellers har fået den. Nu til dags er der altså næppe nok nogen, der er i tvivl om julenissens eksistens så lidt som om hans udseende. Det er med nisserne som med de andre til julen knyttede overnaturlige væsener, englene. Ingen har set dem, men ingen er i tvivl om, hvordan de ser ud. Hver for sig repræsenterer de jo deres side af julen, kan man sige, nisserne nok den mindst højtidelige. Men ellers er de såmænd ikke helt væsensforskellige, hvad deres oprindelse angår. Nissen er nemlig også en slags engel, men en falden, en af dem, der med Lucifer blev nedstyrtet i afgrunden!

Det vidste en gammel kone i Allindemagle at fortælle for rundt regnet et hundrede år siden, at dengang Vorherre, som det hedder i den hellige skrift, styrkede de onde engle ned fra himlen, faldt de på jorden og blev til forskellige kategorier overnaturlige væsener. De, der faldt i åerne eller havet, blev henholdsvis ellefruer og havfruer eller måske havmænd, men de, der faldt på højene blev til troldmænd – bjergfolk plejer man jo nok så tit at kalde dem – og endelig faldt nogle på gårdene og blev til nisser!

Så godt som det samme blev omtrent samtidig fortalt på en helt anden kant af landet, i Vendsyssel. Her oven i købet med henvisning til det sted i Johannes' Åbenbaring, hvor den sørgelige begivenhed blev omtalt. Men hjemlen for selve de gamle folks fortælling var nok af litterær karakter, nemlig den lære, som blev udbredt i det 16. århundrede herhjemme. »Somme faldt på huse, dem kalder de nisser og gårdpuge«, skrev den teologiske forfatter Hans Lauridsen i sin Sjælebog 1587. Som altså skulle være kendt i almuekredse endnu henved 300 år senere?

Er nissen som julenisse kun kendt gennem de sidste 100 år, så er selve nisseskikkelsen altså langt ældre, ja, går på den vis nærmest tilbage til tiden kort efter verdens skabelse! Det er nu nok en teologisk opfindelse fra en noget nyere tid, udsprunget på baggrund af, at nissen var en af de lavere guddomme fra hedenskabets dage, en af de talrige vætter, der vågede over folks ve og vel, nemlig husets og hjemmets vætte eller skytsånd for at bruge et mere alment forståeligt udtryk, og måske et knap nok helt dækkende. I hvert tilfælde kunne

Carsten Ravns første skitse til »Nissen ved Julegrøden« på et af Alfred Jacobsens billedark.

Selvom nissen almindeligt inden hver jul dukker op i talrige butiksvinduer, har der sjældent, hvis nogensinde været set så mange som op til julen 1961, ligesom han også både denne jul og de tidligere prægede avisernes juleannoncer. Nissen her er hentet fra den allerførste af sådanne reklamer, en boghandlerannonce i Ill. Tidende ind imod jul 1871.

nissen optræde højst ubehageligt, hvis man på en eller anden måde ikke viste ham det skyldige hensyn. Men det kan jo hvilkensomhelst gudeskikkelse gøre i lignende tilfælde.

Fælles med den helt igennem vennesele julenisse, som nogle er ved at opfatte som identisk med børnenes julemand, har han ikke blot sit udseende, også sit grødfad, julegrøden. Ganske vist nøjedes fortidens nisse ikke altid med at kræve sin grødration om juleaften alene, somme tider skulle han have den hver helligaften, hvis da ikke hver aften.

Men det er nu nok alligevel forestillingerne om, at det især var juleaften, nissen skulle have sin svingende skudefuld grød – ligesom man før især havde ofret til vætterne ved midvinterfesten – det er vel nok især den kendsgerning, der, i forbindelse med de mere gavmilde og godgørende sider af den gamle nisses karakter, har gjort, at han blev et julens faste tilbehør og nu til dags først og fremmest står for os som *Julenissen*.

At julenissen nedstammer fra den gamle nisse, hus- eller gårdnissen, hvad man nu vil kalde ham, er vel ubestrideligt, og derfor vil det også være betimeligt i al korthed at redegøre for nissens historie i dette lille skrift, der i al beskedenhed skal fejre, hvad man med en vis ret kan kalde julenissens 100 års jubilæum, for så vidt som betegnelsen julenissen, som det synes, første gang bruges på dansk i en bog, blevet til på en rejse i Ægypten.»Ombord på Nilfloden, i februar 1861,« har Henrik Scharling dateret sit indledningsdigt i »Ved Nytårsstid i Nøddebo Præstegård,« der dog først blev trykt det følgende 1862.

Gamle Feilberg ovre i Askov, vor store foregangsmand på folkemindeforskningens gebeter og den, som har skrevet den »virkelige« nisses historie, slutter op bag sin embedsbroder, præsten i Blovst-rød, Joachim Junge, hvor denne i sin beskrivelse af den nordsjællandske almues liv omkring år 1800 fører nissens afstamning tilbage, ikke blot til det nordiske hedenskabs fjerne tider, nej, helt til den klassiske oldtid, ja, sammenstiller ham med romernes husguder, penaterne, som de hed. Lad os høre, hvad han skriver i sin pudsigt høj-tidelige, men ikke helt uhumoristiske stil:

»Ligesom der i Menneskeslægten findes Extremer baade af det Store og det modsatte Smaaer, saa har og Bonden iblandt sine Aander en meget liden Afartning, som han kalder Trold. For deres Ubetydeligheds Skyld kan man, som Lessing siger om smaae Figurer, ikkun kalde dem Symboler paa Aander, ligesom og Bonden stedse bruger Ordet Bakketrold, som et symbolisk Navn paa smaae onskabsfulde Mennesker. Til denne Trold-Classe regner jeg de saakaldte Nisser, et Slags Væsener, som ligne Romernes Huusguder i Henseende til deres Bestemmelse, men ikke i Henseende til deres Tilværelses-Maade; thi naar disse ikkun vare symboliske Billeder enten af Vox eller Metal, saa ere disse Personerne selv, et Slags Dæmoner, som bære Trøier, og ligesom Bonden selv, Hat paa Hovedet før Michelsdag, og Hue efter Michelsdag, og de ere Fyhre af en ugemeen Hurtighed. Ligesom Romernes Huusguder i de ældste Tider stode i Kiøkkenet, saa give og Bønderne deres Nisser Plads, enten i Stegerset eller paa det Sted, som er ham saa saare vigtigt, i Stal-

Den skrivende nisse, som han ses på forsiden af de fleste af »Danmarks Folkeminder«, udgivet af foreningen af samme navn, er hentet fra Ludvig Feilbergs exlibris – hvad han aldrig selv ville have kaldt det – og tegnet af Lorenz Frølich. At billedet almindeligvis er reproduceret spejlvendt har givet anledning til den således i nyeste tid opståede legende, at nissen er kejtåndet.

Fortidens husnisse følte sig i lige grad hjemme i stalden, hvor han hjalp med at røgte kreaturerne og i stegerset, hvor han tjenstvilligt gik husmoderen eller pigen til hånd, hvis han da ellers blev behandlet ordentligt. Billedet her er tegnet af Peder Møller, ansat på Den kongelige Porcelainsfabrik, hvor han på grund af sine mange nisse-tegninger fik navnet Nisse-Møller.

den, hvor han rygter Creatureerne og tillige foerer stærkt paa Naboers og andres Bekostning

Atque satas alio vidi traducere messes
Moerim,

men naar hine fik Mad hver Dag, saa bleve disse ikkun opvartede paa de store Høitiders Aftener«. Ja, fint og lærd lyder det, endog med et latinsk citat fra selve Virgils landlige digtkreds Bucolica. Og verset kan oversættes så nogenlunde: Jeg har ofte set Moeris – en troldeagtig sagnfigur – føre korn, der voksede på marken, andetsteds hen, altså omtrent hvad nissen efter folkesagnet herhjemme gjorde, blot at han stjal kornet ud af nabobondens lade for at fylde det i sin egen husbonds. Men derom senere.

Junge taler i det hele i en ironisk, halvt skæmtsom tone, om den nordsjællandske bondes »Pneumatologia« eller åndelære. Også hans jyske kollega, Steen Blicher, beskrev noget senere spøgende nissens meriter i sin novelle »Røverstuen« fra 1828. Men mere alvorlig havde digterpræstens fader, sognehyrden i Randlev, taget på sagen i sit manende sendebrev: Venlige forestillinger til danske bønder, udsendt i året 1800.

Det var skrevet og trykt som en advarsel mod den megen overtro, der endnu trivedes blandt bondealmuen, og som i sidstens ikke langt fra Blichers eget sogn havde ført til et græsseligt mord. I landsbyen Søvind var en stakkels gammel kone blevet ynkeligt myrdet, mishandlet til døde af et selskab af ellers velmeriterede, men drukne gårdmænd, som af en svinlerske havde ladet sig bilde ind, hun var en heks!

For at advare mod slige uhyggelige udslag af tidens grasserende overtro, var det pastor Blicher havde grebet pennen og gennemgik hele repertoire af de mere eller mindre spøgelsesagtige væsener, almuen troede på.

»I vide jo selv, at man overalt staaer i den faste Indbildning: at der skulde være Nisser til, og Bjergfolk, og Nøkker og Helheste, og Natravne og Lygtemænd, og Gjengangere og Spøgelser, og Troldmænd og Troldhexer – og hvad de ellers kaldes – de tusind Tingester, som aldrig have været til...

Nisse-Troen er skammelig Overtroe. Bjergfolk og Ellefolk har endnu aldrig noget fornuftigt og lysvaagent Menneske enten hørt eller seet«. Og efter på forskellig måde at have prøvet på at reducere hele den gamle vættetro in absurdum sluttede Blicher fortrøstningsfuldt: »Jeg haaber nu altsaa, at alle Fornuftige iblant Eder have givet Nisser og Bjergfolk og Lygtemænd og Spøgelser deres Afskeed«.

Ja mon? Det var i året 1800, dette blev udgivet i trykken. Måske var man her i landet ikke helt så gammeldags som i Norge. Som romerne i sin tid havde bragt billedstøtter af deres husguder daglige offergaver og ved højtidelige lejligheder druer, vin og kranse af kornaks, fordi de vogtede hjemmets fred og velstand, således fandt man, så utroligt det lyder, tilsvarende skikke i fjerne norske bygder, helt ned omkring år 1800. I bøndernes stuer stod primitivt udskårne træfigurer, som man indfedtede med smør og ved højtiderne skålede med: Godt år, Thorbjørn! Navnet er sikkert en mindelse om den folkekæreste af de gamle

asaguder, Thor med hammeren. Og i nabobygden, Setesdalen, dyrkede man guden Frøj under navnet Fakse endnu længere ned i tiden. I 1850 fandtes stadig en sådan træstøtte på en gård deroppe. Den blev ganske vist nu brugt som huggeblok, og nidkære præstemænd roser sig af andetsteds med deres egne hænder at have ødelagt den slags interessante minder om fortidens trosliv. Den kristne gejstlighed har jo altid været stærkt på vagt over for alt, hvad der smagte af fremmed gudsdyrkelse. Kirken alene skulle være menneskets støtte og tilflugt, derfor bekæmpede man helt fra sagaernes tid troen på vætternes hjælp-somhed og gode egenskaber og fandt på at gøre dem til de faldne engle, til djævelens håndlangere, der pønsede på ondt mod dem, de tilsyneladende hjalp. Man har herhjemme fortællinger om, hvordan nissen gemte, hvad folkene i gården gav ham, både af føde og klæder, blot for til sin tid at kunne lægge det frem på dommedag som bevis for, at den døde havde forskrevet sig til ham og dermed til den onde selv.

Præsterne kunne dog prædike mod vætterne så tit de ville og mane nissen i jorden, hvor han viste sig, folket blev ved sit, og det var kun de dannede og oplyste, de mere fordomsfri, som ikke troede på den slags. Som Leonore Christine, der blev vred, dengang hendes vogterske i Blåtårn hældte noget øl på gulvet og sagde: »Det skal de underjordiske have«. Sådan blev almuen ved med at gøre. Ja, endnu i det 19. århundrede kunne man træffe folk, som fulgte denne skik. Måske ikke netop med de samme ord, men som de sagde, for at ingen skulle misunde dem det, de fik.

Ovenfor ses titelbladet af et lille hefte, udgivet for rundt regnet 100 år siden. Versemageren Claudius Rosenhoff havde på rim genfortalt nogle af nissesagnene fra Thiele: Danmarks Folkesagn, til håndkolorerede litograferede tegninger af H. C. Ley, en af de første, som gav nissen synlig form på både papir og lærred. Han udstillede nemlig også malerier med nissemotiver på Charlottenborg.

Og endnu da Evald Tang Kristensen vandrede rundt i landet for at redde, hvad der fandtes af gamle sagn i folkemunde, traf han forestillingen om nissen lyslevende blandt »almuen«. Troskyldige gamle fortællere havde vel ikke selv set ham, ville på den anden måde heller ikke benægte, at han havde været til i gamle dage, sådan som det var blevet dem fortalt.

Og han huskedes stadig med de selvsamme navne, som fortidens lærde havde givet ham tilbage i det 16. århundrede. Gårdbo eller gårdbuk blev han især benævnt i Limfjordsegnene, men også gårdbonisse både i Vendsyssel og Salling. Også heroppe kendte man dog gårdboen med kælenavnet Lille Niels, der ellers især skal være brugt på Fyn, og på den anden side talte man i Vejlbj ved Middelfart om nissebuk. Vel ikke en fejlskrivning for Nispuge, for som sådan var han kendt i egnen på den anden side Lillebælt og videre vesterud, hvis ikke man nøjedes med at kalde ham puge, det samme som djævel eller trold. Det sidste hed han forresten i Herfølge på Sjælland. Men på øerne i almindelighed nissen, som også i de danske landskaber hinsides Øresund. Kært barn har mange navne, men det var jo fra landsdel til landsdel, de forskellige blev brugt. Modsat sagnene, som blev fortalt næsten ens, i hvert fald med kun få varianter landet over, af de mange forskellige hjemmelmænd, gamle og unge fortællere. I Strandby ved Limfjorden var der: »en mand, som hed Jens Frajstrup, han fortalte så meget om gårdbonissen, han var 101 år, da kong Frederik VI var der«. Altså fortælleren da. Slet så gammel var unægtelig ikke en anden af

3.

Nisfens Hævn.

Med Kjøp stak Drengen Gul i Høien
Og kasted' Gruus i Nisfens Fod;
Den lille Mand var snart i Troien
Og hævne den spildte Mad.
I færd var Drengen med at teire,
Da Nisfen gav ham Slag paa Slag;
Han saae til Venstre, saae til Høire,
Troer, det var Koen s Nakke drag.

Nisfens Hævn.

På dette opslag af den overfor omtalte lille bog: Eventyr om Nisser, er vist en nisse fra hans mere ondskabsfulde side. Drengen eller karlen havde drillet ham, og nissen hævne sig, som det ses på billedet. Men drengen troede, det var koen, der sparkede ham. Meget udbredt er sagnet om nissen, der for at hævne sig, fordi man ikke havde givet ham smør i grøden, drejede halsen om på gårdens bedste ko.

Også dette billede er hentet fra Eventyr om Nisser. Både piger og karle var slemme til at drille den lille »husalf«. Da karlen siden prælede med at have givet nissen et slag over benene, råbte han fra sit skjul: »Nej, jeg fik tres! Greben havde jo tre grene, og det kom siden karlen dyrt at stå.

Evald Tang Kristensens meddelere, den 16-årige Jeppe Jensen, Aakjær, der optegnede flere af de overalt gængse sagn, først og fremmest fortællingen om, hvordan de i en gård i Trevad havde en tjenstagtig lille gårdbo, der gjorde allehånde småtjenester, men til gengæld herfor hver juleaften ville have sin julegrød, forsynet med en klat smør. Men engang pigen havde gemt smørret, så nissen ikke kunne se det, bare for at drille ham, blev han så gal, at han vred halsen om på den bedste røde ko i stalden. For derefter at opdage smørret på bunden af fadet! Han måtte gøre sin gerning god igen og slæbte den døde ko til et sted på Mors, hvor de havde én lige sådan, og den tog han så med hjem til Trevad. Knokkelstærk var han jo, mandslingen.

Den historie kendes mængstedes fra, og koen kan hentes på Salling eller Fur eller hvor det nu kan være, og somme steder drejer det sig om to køer: den jenn er kommen fra Mors, og den aan fra Thy, hed det i Mørke. Men i Lumby på Fyn blev historien fortalt på den måde, at lillepigen selv spiste nissens grød, der var bedre end den, folkene fik, og kom noget helt andet i fadet:

P . . i potte, sk . . i fa',
det skal lille nisse ha !

Der var det pigen, nissen måtte hævne sig på, mens det andetsteds gik ud over både karl og pige, der begge havde spillet ham flere puds. De var kærester og havde nu for skik, som dengang jo almindeligt på landet, at trække af deres linned om natten. Så lå de om morgenen ude i gården

ved siden af hinanden, tværs over brøndkarmen, begge så splitter nøgne, som de var kommet til verden.

Jeppe Aakjær, for ham var det jo, har også fortalt om et drabeligt slagsmål mellem to nisser, uden at nævne nogen baggrund for denne dyst. Grunden er ellers i almindelighed, at den ene nisse var på tyvetogt til nabogården for at stjæle korn fra laden der til sin egen husbond. Det skete, at nissen slap af sted med et helt kornlæs på ryggen, men ovenpå lå nabonissen, der ventende på sin fjende og var faldet i søvn. Da han vågnede, blev der slagsmål, så hårene røg, og næste dag undrede folk sig over, at kornstakken stod midt imellem de to gårde.

De ville plyndre fra hinanden og hente havre til kræet, sagde en mand fra Egtved. Hvad enten det nu er sande eller løgn, det ved a ikke, man ville jo have det til, at der var nisser i gamle dage, der fodrede for folk.

Ja, den tro kendte de jo alle, der i ældre tid har skrevet om nissen. Hans Lauridsen i 1587 og Moth i sin utrykte danske ordbog fra omkring 1700: »Gårdboen var i forrige tider et spøgelse i en liden drengs skikkelse med en rød hue på, som røgtede kvæg for bønderne, og de troede, at kvæget trivedes under denne gårdbos hånd . . . Man kunne om den gamle tjener i en gård bruge udtrykket: Det er en gammel gårdbonisse«.

Hundrede år senere skrev både Blicher og Junge det samme, den sidste således: »Da Følgerne af Nisse Rygtningen er Qvægets overordentlige Trivelse, mistænkes ofte den Landmand, som ved ordentlige Midler opnaaer det,

som andre ikke kan eller gider opnaae, thi Menesket kalder heller endog de naturligste Aarsager Hexerie, end det skulde være enten sin Dumhed eller Ladhed bekient«. Man skulede ondt til den heldige nabo og mente, han havde solgt sig til nissen led for led. Og kællingsnakken tillagde den velhavende bonde at maatte staa i forbindelse med en »Spiritus«, egentlig en spiritus familiaris, en husaand. Og Junge fortsætter: »Hvor smaae disse Hochgemögenheder maae være, kan sluttet deraf, at et levende Øievidne har seet een siddende i en Eske at ryge paa sin Pibe. Denne Luftspise synes og bedst at kunne passe sig for Aander«.

Også Evald Tang Kristensen fik fortalt om nissens tobakspibe. Han sad gerne i et gavlhul eller en anden lugeåbning og slikkede solskin, hvis han da ikke drillede gårdhunden. Stundom kom han i slagsmål med lænehunden og stundom med en nabonisse, skrev Niels Blicher, og siden har andre fortalt det samme, også på godt sønderjydske: I æ lowtgaf dæ sad æ nispug å drillet æ hund, han stak æ ben ud a æ lowtgaf å saaj: »Dær æ nisses stor tå, dær æ nisses lill tå«. Æ kael skød så nis ud te æ hund å saaj: »Dær æ nis aldsammel!«

Den karl har nok ikke siden fået det alt for godt. Det er en god gammel gårdbonisse, kaldte man altså en tro tjenestekarl, der havde været længe i gårde. Og selv om man måske bedst har husket hans drillerier og lignede adfærd, så var han rigeligt sin løn værd – en god skudelfuld sødgrød, enten han nu havde betinget sig den hver aften eller hver helligaften, ja, måske om juleaften – når man bare holdt kontrakten. –

Også historien om nissen, der driller lenkehunden, hører til de meget udbredte. H. C. Andersen har benyttet den i sit eventyr »Nissen og Madammen« og Lorenz Frølich tegnet illustrationen dertil. Frølichs nisser er i almindelighed skæglose.

Og hvis nissen helt forlader gården i vrede, så er heldet borte, alting går skævt og mislykkes. Lad nu være, at en og anden detalje i de nyere nissesagn naturligvis er senere påhit og tilføjelser, kærnen er i al fald ældgammel, som en vred teolog fra det 16. århundrede røber os: »Jeg vil intet tale eller skrive om de fabler og skvalder, som munke have skrevet i deres løgnebøger eller det folk, som sige, at de rede grød til nissegoddreng, for at han skal røgte kvæg om natten vinterlang, eller hvorledes han, når der fattes hø eller halm til kvæget, skal gå til andre byer og stjæle hø og strøelse«. Og bagved ligger altså de endnu ældre forestillinger, om vætten, lokalguddommen, husets værner og beskytter, som man bringer et offer, når man sætter grød ud til nissen. Også Holberg ved om denne overtro. Som han siger i Peder Paars:

Med nisser må man et oprigtigt venskab holde, de ellers i et hus kan meget ondt forvolde. Ej nisse, underjordsk, gør nogen sjæl imod, så længe som de ser mod dennem folk er god.

Ja, som Holberg nævner nisser og underjordiske i ét åndedræt, således var det jo. Nissen hørte til blandt de hedenske guddomme, som man fandt så at sige alle vegne, i jorden og i havet, i træer og i sten. En af de lavere guddomme, ganske vist, men nær forbundet med mennesket og derfor værre at udrydde end de mere højtstillede, Odin, Thyr og Thor. Han har talrige fæller og slægtninge, ikke blot i Norden og hele Europa, også så fjernt som i Indien, hvor utallige dæmo-

Heller ikke en kunstner som Joakim Skovgaard har forsmået at give nissen liv med sin pensel. Han har her afbildet ham som den hjælpsomme staldens nisse, der assisterer pigen ved malkningen. Billedet er udført til førsteudgaven af Holger Drachmanns Troldeøj.

»That frights the maidens of the villagery –«.

I en engelsk Shakespeareudgave er her illustreret en passus fra »A Midsummernight's Dream«, der beskriver, hvorledes Puk driller landsbyens piger. Puk er jo i virkeligheden identisk med den danske nisse og fremstilles gerne på scenen som en trolld eller faun.

ner bebor jordbunden. Alle vegne må man stå sig godt med disse stedlige guddomme, bede om lov til at bygge og bo på deres domæne og pænt pleje venskabet med offergaver. Med forskellige navne og i forskellige skikkelser er disse underjordiske alfer og elverfolk, bjergfolk og dværge kendt Europa over. Deres sædvaner og egenskaber er så nogenlunde de samme. De holder først til i mark og skov eller i fjeldet, men søger gerne samkvem med menneskene og hjælper dem på mange måder, både ude og inde.

Nissens forbindelse med underjordiske og bjergfolk er evident nok. Han har blot knyttet sig nærmere til menneskene end disse, men hører med dem hjemme i det kompleks af overnaturlige væsener, som jo Junge nævner, og som man kalder elve – eller alfeverdenen.

Ja, lad gå med nissens slægtskab med de underjordiske, dværgene. Det forstår man endda. Men nissen, den lille, gråskæggede, bondeklædte mandsling, som en alf? Og dog – heller ikke herhjemme har han måske altid set sådan ud? Tænk bare på en af hans fæller i udlandet – nissen hos Shakespeare! Men hvor mange har skænket det en tanke, når de så den sprælske, hornede faun gøre sine krumspring på skrænterne i Dyrehaven, at dette lette bukkefodede væsen var nær beslægtet med vor hjemlige træskotrampende nisse. Men Shakespeares beskrivelse er ikke til at tage fejl af:

Du kalder dig Nis Puk. Dig er det jo,
som aldrig under byens piger ro,
som skummer fløden, pusler tit ved kværnen
og øder smørret trods al kvindens kærnen.

Nissespecialisten H. C. Ley har ikke blot tegnet illustrationerne til Eventyr om Nisser og udført nissemalerier, men også givet udkast til nogle af de ældste billedark med nisser. Nisserne på det her viste gruppebillede har dog ligesom de øvrige på samme ark ikke nogen særlig tilknytning til julen. De minder mere om underjordiske bjergfolk.

Nissen er på dette billede aftegnet i god overensstemmelse med ældre tiders forestilling om ham »som en lille feed Dreng med en rød Hue paa«. Også piben blev han set med i ældre tider. Det er derimod sjældent at se ham med det tomte grødfad som på dette julekort fra før århundredskiftet, inden de åbne brevkort endnu blev almindelige.

Du volder, at ej øllet gæres godt,
du leder folk om natten vild med spot,
men hvo dig kalder pusling, gode nis,
ham tjener du, og ham er lykken vis.

Det er jo så prikramt et portræt af nissen, som tænkes kan, i hvert fald, hvad det psykiske angår. Ja, navnene er selvfølgelig danske, af oversættelsen brugt med velberåd hu for at gengive de tilsvarende engelske:

Or else you are that shrewd and knavish sprite
Call'd Robin Goodfellow: are not you he
That frights the maidens of the villagery;
Skim milk, and sometimes labour in the quern
And bootless make the breathless housewife
churn;
And sometime make the drink to bear no barm;
Mislead night-wanderers, laughing at their
harm?
Those that Hobgoblin call you and sweet Puck,
You do their work, and they shall have good
luck.

Som Shakespeare kendte flere navne på den engelske husvætte, var det i det hele taget også på det europæiske fastland. Virker det ret overraskende, at Shakespeares skovtrold er identisk med vores nisse, så er hans beskrivelse i sig selv et uimodsigeligt vidnesbyrd om denne sammenhæng, og et andet er navnet, Puck, der er af ganske samme oprindelse som det danske Puge. Begge kommer af oldnordisk Puki og betyder et djævleagtigt eller troldsk væsen.

Man kunne fristes til at tro, at den vendsyselske betegnelse Gårdbuk havde samme herkomst. Men det passer ikke, selvom det måske heller ikke er rigtigt, at dette navn er en forvansket form af gårdbo, som man har villet hævde. Udfra vendelbomålets udtale af dette ord vil Feilberg mene, at formen fra først af var gårdbonde, og betegnende er det i denne forbindelse, at dette navn også anvendes i det sydlige Norge, der har så meget sprogligt tilfælles med Vendsyssel. Nissens udseende herhjemme kender man kun fra kilder af nyere dato, først og fremmest fra Tang Kristensens optegnelser, der i alt væsentligt stemmer overens med de ældre beskrivelser. Først gårdboen hos Moth, »et spøgelse i en liden drengs lignelse med en rød hue på«, mens Niels Blicher vidste, at nissen »skulle – at sige af Kiæringsnakken – see ud som en lille feed Dreng med en rød Hue paa«. Den røde hue var her som sidenhen alle vegne hans uundværlige attribut, og stor var han ingensteds, hvor der tales om hans udseende, fra Jylland til Skåne, i modsætning til hovedtøjet. Han havde gerne en stor rød hue på, lød det fra Tørring på Vejlekanten, nogle bette nogen med røde huer på sagde man i Vendsyssel, og på Fyn talte man om nogle små grå nisser med spidse huer, men i Villands herred i Skåne om små mandslinger i grå bluser og med røde luer. Ja, grå var gerne hans klædedragt, en lille grå kofte eller en stumpet trøje, hvordan den nu beskrives, og da konen i en gård ovre på Skanderborg-egnen havde syet ham en langskødet vadmelstrakke i stedet for den gamle, korte trøje, så gik det galt. Bonden i gården var nemlig vant til,

De ældste nissebilleder er vel i virkeligheden kalkmaleriernes rundt omkring i de danske kirker. Her har nissen, som den faldne engel, han i virkeligheden var, djæveskikkelse. Om han hjælper kvinden med at kværne eller omvendt hindrer smørret i at komme frem, er derimod ikke let at sige.

I en senere tid opfattedes nissen også som en underjordisk, en bjergmand eller bakketrold, og endnu efter han var blevet jule- nissen, kunne han tænkes boende i en kæmpehøj som på Frølichs humørfyldte billede : Ved Juletid, gengivet næste side.

at nissen spændte fra, når han kom hjem fra staden, han smed bare tømmerne og gik ind og i seng, men halvt i søvne hørte han den aften en klagende stemme: »Åh, di sølle hest', åh, mi gue nøj kjowl«, og næste morgen lå hestene døde på stenbroen, stivfrosne. »Tror du, jeg vil fly mine ny klæ'r«, har nissen andetsteds sagt. Han skulle ikke have noget af at få sit nye tøj svinet til.

Hvad angår nissens kostume, så er det jo altså kun fra det nittende århundrede, man kender det, hvordan det nu ellers forholder sig med Junges oplysning, at nissen inden Mikkelsdag gik med rundpuldet hat, men efter Mikkelsdag trak i den røde lue, akkurat som bonden selv.

Bondens dragt har vel ikke forandret sig særlig meget gennem de forudgående århundreder, og hat såvel som hue har han nok altid båret. I hvert fald viser kalkmalerier i tiden tilbage før reformationen mænd med veritable nissehuer. Måske er de ældste nissebilleder de kalkmalerier, hvor djævle hjælper kvinder med at kærne smør, som siden nissen gjorde. Hvis det da ikke skal opfattes sådan, at han i virkeligheden driller hende og hindrer smørret i at komme frem. Der er kalkmalerier, hvor man ser hele flokke af smådjævle på forskellig vis drille og tribulere mennesker af begge køn. Husk, at som djævlene efter teologien var faldne engle, var nisserne det også.

Hvad angår derimod julemanden, Sankt Claus eller Nikolaus, så var han, som navnet siger, en veritabel katolsk helgen, Biskop Nikolaus af Myra, der var børnenes specielle beskytter og på hans helgendag, den 14. december, fik de enten ros – og gaver – eller ris!

Både i Norge og Sverige har den gamle husnisses omdannelse til julenissen formet sig på omtrent samme måde, sikkert også der på grund af hans julegrød. Den svenske tomte kunne, såvel som for øvrigt den norske garvøre – gårdvogter – have et mere troldeagtigt udseende end den danske nisse. Tomten er her tegnet af Vincents St. Lerche.

Når Nis kommer af Niels, og dette tillige med også et navn som Klaus kommer af Nikolaus, så er det jo rent umiddelbart mærkeligt, at der slet ingen forbindelse er mellem julemanden Sankte Claus eller Sankte Nikolaus og vores julenisse, men det er der i ældre tid ikke, blandt andet af den allerede omtalte grund, at julenissen i sig selv er et forholdsvis nyt begreb. Og hvad angår hans stamfader, den rigtige nisse, så foreligger der intet som helst om, at han optrådte som julemand og altså kom med gaver til børn og voksne, næ, det var nærmest ham, der skulle opvartes og have gaver. Det noksom bekendte fad grød med et dygtigt smørhul ikke at forglemme. Mon den betydning de gamle fortællinger tillægger dette sidstnævnte ikke kommer af, at det oprindelige offer var smørret alene. I den fjerne hedenske fortid besmurte man jo såvel hellige sten som de gamle gudestøtter med blod, jamen, også med smør, som det altså skete til ned i det 19. århundrede i Norges fjerne bygder. Og herhjemme var der et enkelt sted,ovre i Jernved, hvor de endnu på Tang Kristensens tid fulgte den gamle skik og gav Nis Pug boghvedegrød hver løverdag aften og havde gjort det, så længe folk kunne huske. De lagde den – altså grøden, som jo er flertal på jysk – ind under en sten og kom smør deri. Der er gravet et hul ind under stenen, og der kom han så og tog dem. Det lyder så oldnordisk, som tænkes kan, og nissens gamle tilknytning til stedet ligesom understreges af, at gården hed Puggård, hvad den i hvert fald har heddet halvfjerde hundrede år tilbage i tiden.

Se, der sidder Nissen ved sin Julegrød, jeg er en Bakketrolde, kan man jo læse under ovenstående tegning af I. Th. Lundbye, en kunstner, der har haft stor betydning for udformningen af den danske nissefigur i det hele taget og har udført dette billede i en af sine sidste skitsebøger *Trolddom og Hule-Tanker*. Nissen er her skægløs, men Lundbye svor ellers i almindelighed mere til den skæggede figur, hvis slægtskab med bjergmanden eller bakketrolde er nok så iøjnefaldende.

Selv om nissen her fik grød hver lørdag aften som mange andre steder, så var det vist alligevel det mest kendte, at det især var juleaften, han skulle fodres, og det skulle da være mærkeligt, om ikke netop det er denne forestilling, der har skabt begrebet julenissen.

Denne lille, rødhuede personage er ialfald blevet et julens faste tilbehør og igennem det sidste århundrede afbildet, ja, det er næsten utilstrækkeligt at sige utallige gange – også i forhold til stamfaderen, den virkelige nisse.

Der til trods for, at han har eksisteret som begreb i adskillige århundreder tilbage i tiden, faktisk først blev fremstillet som en synlig figur kort før julenissen, blot 10–20 år forud for denne.

Egentlig mærkeligt, at der ikke eksisterer én eneste folkelig fremstilling af det vel kendte »spø-gelse«. For man synes knap nok at kunne kalde det primitive træsnit, som pryder en skillingsvise fra 1774, for et virkeligt nissebillede. Og dog – Visen besynger, ligesom to andre af samme surdej, en tyveknægt og hans kærestes bedrifter, som de søgte at give nissen skylden for.

En Aften, da jeg malket vor Koe,
Kom Lars for at holde min Løgte;
Hør Mette: Nu er vi eene To,
Du haver slet intet at frygte.
Vi slaaer os sammen, og ladder som
I Gaarden en Nisse er kommen,
Faers Kiste vil vi snart faa gjort tom,
Og Pengene faae vi i Lommen.

Og man troede virkelig på parrets kunster.

En anden vise lader den narrede og bestjålne gårdmand selv føre ordet:

Hvordan er det dog dette fat,
At her spøger Dag og Nat,
Stieles og tillige?
Skal det vare saa et Aar
Med den Nisse, som her gaaer,
Maae jeg Gaarden vige!

Kan I tale nogle Ord,
See nu staaer han ved vort Bord,
Dette sagde Bente,
Som det lille Nisse Kree,
Frem for andre best kan see,
Hvor han gik og rente.

Negle haver han som Kløer,
Han er meest hos vore Kiøer,
Spøger meest om Natten,
Tit, naar vi skal have Mad,
Tar han baade Mad og Fad,
Brød og hele Klatten.

Men i længden lykkedes deres tyvestreger ikke, og så kom viserne om deres skarnsstreger. Den ene af de tre viser har på forsiden et billede af nissen eller rettere »Lars i Nissens Hud«, som aldeles ikke svarer til de både før og siden gængse forestillinger om ham »i en liden drengs skikkelse med rød hue på«. Visens nisse er nærmest en opretgående, i mennesketøj udklædt hundeskikkelse!

Ved første øjekast bare undrer man sig. Det kan da ikke have noget som helst med yngre eller ældre forestillinger om nissen at gøre.

Wiſe
om
Niſſen,
i Nærheden af Kiøbenhavn 1774.

See her, hvor Niſſen han ſeer ud,
Men det er Lars i Niſſens Hud,
Betragt her ret hans Billed;
Hvad Skielmerie den Knegt fandt paa,
Det ſkal i denne Wiſe ſtaa,
Samt hvordan han har ſpilled.

Trykt i dette Aar.

Men så kan man drage sig til minde, hvad den trods sin bondefødsel som bondeplager berygtede herremand, Niels Rosborg i Salling siger i sin formelt og især indholdsmæssigt overraskende besvarelse af et ministerielt cirkulære fra 1743, overraskende både på grund af det livfulde sprog og det personlige billede, den tegner af ophavsmandens levned og hele tankegang. Og han kommer også ind på at tale om nissen, ja, har selv set ham talrige gange!

Ellers regnede han ikke stort med det, der var »talt og snakket om Dalernis underlige Medførende og Tegn, deri kunde være hørt og seet«. Det kaldte han »for Fabel og gammel Røgte« i en mindre oplyst fortid.

Men »Gaardboe Niis har jeg seet lige saa vel om Dagen som om Natten, nogle Sneese Gange. Huem der vil tro det,« føjer han forsigtigvis til og tillige, at det var i hans ungdom, han havde disse oplevelser, »nu fast ikke et half Hundrede Aar«. Og så tager han på sin vis et forbehold: »Jeg har icke seet ham anderledes end udi en stor rød Møndes Lignelse, huid under Bugen«, – han havde endelig også »seet og kiendt hans Leie paa adskillige Steder, som en stor Gaasevrøfel«. Ja, sludder og vrøvl, kunne en og anden måske frites til at sige ved at høre denne mærkelige Geschichte, men – vent nu lidt!

For det første er en gåsevrøvl jo en gåserede, og sammenligningen tegner således et ret anskueligt billede af nissens leje i halmen eller høet. Og hvad angik den røde mynde, en af den slags, som man i fortiden brugte på parforcejagterne, og som også kunne ses at følge kong Volmer på hans

Det ældste nissebillede?

vilde jagt, hvad angik nissen som en mynde, ja, så kendes denne forestilling også andetsteds fra, i Vestjylland. Ole Vig i Rørup fortalte Evald Tang Kristensen, hvorledes hans bedstefar som 8–9 årig dreng havde haft tjeneste på Viumgård som fårehyrde og hjalp røgteren med at vælte hø ned fra stænget og på den måde fik et og andet at se deroppe.

»Mynderne går op på hjalden og lægger sig«, sagde han en dag til røgteren, »a vil gå op og øde deres leje«.

»Det skal du ikke gøre, lille Lars«, svarede der, og det skulle han virkelig ikke have gjort. For om aftenen han skulle i seng og slog dynen til side, sprang der en mynde ud! I rædsel flygtede han med sine bukser over armen. »Han var så fuldkommen vis på, at det var nissen«.

»Ja, a sagde dig det nok, du skulle ikke have ødt myndernes leje på hjalden, så havde de vel heller ikke kommet i dit leje«.

Hvor udbredt forestillingen om nissen som mynde har været, er vist ikke let at sige. Andre steder så man ham i andre dyrs skikkelse. En kone på Anholt, der var oppe på loftet for at hente brænde, opdagede hende i en krog noget, der lignede en broget kalv og blev så forskrækket, at hun nær var gået igennem loftsbrædderne. For hun troede jo, det var gårdboen.

Nissen havde virkelig hang til at skabe sig om til en kalv. Det fortæltes mange steder, at når man gik ind for at se til en ko, som »stod til kalven«, altså skulle kælte, fandt man somme tider, før tiden var omme, en fuldbåren kalv liggende i grebningen. Men når man så ville flytte den, for-

svandt den mellem hænderne på en, og så hørte man en skoggerlatter. Det var nissen, som grinte højt over, at han havde holdt folk for nar.

Han skrannegrinede også, når han på Silkeborgegnen havde spillet en tilskadekommet vædder, og man prøvede på at hjælpe den. Men nissen i Dønnerup på Falster vidste man vel var der. Blot sås han sjældent. Dog kunne det ske, der sad ligesom en grå kat i hærdeetoppen på den forreste af hestene, når de gik til vands. Det var nissen, der styrede den.

Jo, det vidste man, at nissen kunne vise sig i mange skikkelser. Som der også står i visen:

Tit han staaer og vrænger Mund,
Skaber sig tit som en Hund,
Ja som Kat kan liste,
Ofte er han som en Gaas,
Han kan puste op hver Laas,
End og til min Kiste.

De sidste to linier refererer jo til tyverierne på gården.

Men at tyveknægten Lars skulle have kunnet skabe sig om i hundeskikkelse, synes man da knapt nok at skulle kunne regne med.

Nissens rigtige skikkelse var nu nok alligevel den sædvanlige kendte. Også i en af Krogsgårdene på Samsø spillede han det gængse, kendte puds med kalven. Da man ville bære den ind i et rum ved siden af, »blev den pludselig til nisse med rød hue på hovedet, som løb op på stænget og sad og grinte ad dem«.

Og denne tradition om nissen med den røde hue blev jo forudsætningen for det klassiske nisse-

I. Th. Lundbye har tegnet nissen, som han siden står i den almindelige bevidsthed, mandslingen med det lange skæg og den røde spidshue, første gang i Flinchs Almanak for 1842. Og bortset fra visebilledet fra 1774 er det det første kendte nissebillede, på sin vis prototypen for alle de følgende.

billede, som det blev skabt et par menneskealdre senere, nissen, som vi nu synes skal være en lille aldrende mandsling i grå klæder og med rød top-lue samt et langt gråt skæg. Således blev han første gang tegnet af Johan Thomas Lundbye i Flinchs almanak for 1842.

Nissen svarer jo på dette billede ikke helt til den ældre beskrivelse, Blichers, af ham som en lille fed dreng, og det kan vel næppe betvivles, at Lundbye har formet sin nissefigur i en dværgs eller en underjordisks skikkelse, måske med udenlandske forbilleder i tankerne.

Lundbye, som forresten også hans ven og kollega, Lorenz Frølich, havde en vis forkærlighed for nissefiguren, som kommer igen atter og atter, især i Lundbyes tegninger, også på den måde, at han aftegnede sig selv som en dværgagtig nisse – han havde på det sidste, han levede, anlagt et stort fuldskæg – og han gengav på den måde sig selv som en bjærgmand, eller som han siger det på godt sjællandsk, som en bakketrold, om han nu også i selverkendelse har tænkt på dennes sjælelige egenskaber som en stædig og ondskabsfuld personage.

Trolddom og Hule-Tanker står der på titelbladet af en af Lundbyes sidste skitsebøger, påbegyndt på en rejse til Italien i 1846, men først afsluttet i 1848, kort før hans tragiske død for vådeskuddet. Også som »en Frivillig 30. Marts 48« har han givet sig selv nissehue på – med kokarde. Og med nissehue har han vist sig selv på vejen fra Florenz og hjem i stadig længsel mod de danske strande. Og for at der ikke skal være noget at tage fejl af, står der under en tegning blevet til i

Mon noget billede af nissen og julegrøden er så kendt som dette, Vilhelm Pedersens illustration til H. C. Andersens »Nissen og spækhøkeren«? Det stammer fra midten af 1850'erne og har vel bidraget til at gøre forestillingen om nissen levende i vide kredse, både hos børn og voksne.

Til H. C. Andersens eventyr »Nissen og madammen« har Lorenz Frølich tegnet sin version af nissen og julegrøden. Her er det den drilagtige nisse, som puster til ilden på det åbne ildsted, for at grøden i den sorte lergryde skal blive sveden! Hvad man sådan set synes også skulle gå ud over ham selv.

Florenz den 19. april 1846: »See! der sidder Nissen ved sin Julegrød – jeg er en Bakketrold«.

Selv har han det sædvanlige fuldskæg, men på dette billede er nissen – skægløs, ja egentlig den fede dreng, som Blicher beskrev ham, »at sige efter Kiærtingsnakken«.

Vilhelm Pedersen – H. C. Andersen-illustratoren – har altså ikke eneret på den skægløse ungdommelige nisse, således som man har villet hævde, og således som han har tegnet ham til eventyret *Nissen hos spækhøkeren*, mens Frølich har illustreret *Nissen og madammen*.

I det sidstnævnte og seneste fra 1866 har H. C. Andersen jo skildret nissen og hans karakter som drillevorn og dog god på bunden, hvis han behandlede godt, mere direkte i pagt med de gamle bondesagn. Selv om det naturligvis til dels også er de gamle forestillinger, der ligger til grund for Nissen hos spækhøkeren, først og fremmest det gammelkendte træk: her fik han hver juleaften et fad grød med en stor klump smør i!

Og hertil har Vilhelm Pedersen tegnet sin illustration, nissen ved julegrøden, kendt af alle danske børn gennem flere generationer.

Men i længden blev det nu Lundbyes skæggede nisse, der gik af med sejren, selv om kunstneren ikke selv oplevede denne og fik at se, hvordan julenissen ikke blev den fede dreng, men den gammelagtige gnom med det lange skæg.

Men hvornår blev nissen til julenissen og hvorfor?

Ja, det sidste ligger på sin vis lige for, skulle man synes. Det er julegrøden, der er forudsætningen, kan man tro, det er den, de forskellige kunstnere

NISSEN

Kokkepigen: Du lille Nisse med Huen rød,
Du skal ogsaa have din Julegrød.
Husmoderen: Der er ingen Nisse, lad dig sige! —
Da smiled den gamle Kokkepige:
Han bor i Kælder, i Stald, paa Kvist,
Den Skælm, han stjal mig dog Pølsen sidst.

— Og Grøden blev ned i Stalden sat.
Da listed fra Køkkenet Husets Kat. —
Den næste Morgen den gamle kom
Og raabte, da hun fandt Skaalen tom:
Hvo uden Nissen kan Grøden spise!
— Da maatte Katten i Krogen fnise.

Allerede fra ældre tid troede de mere dannede i overklassen, som f. eks. Leonora Christine, Christian IV's datter, hverken på underjordiske eller nisser. Men endnu 200 år senere var det svært at overbevise folk af almuen om, at det i virkeligheden var katten, der åd nissens julegrød.

især har fæstnet sig ved, også Kaalund i sine Fabler for børn med den lidt rationalistiske tendens – og Lundbyes tegning uden nisse!

Lundbye og Frølich, som Vilhelm Pedersen, den sidste, om man så må sige i embeds medfør, var ikke de eneste, som syslede med nisseskikkelsen. Det gjorde også den knap så kendte kunstner, H. C. Ley, der oven i købet udstillede malerier med nissescenerier på Charlottenborg.

Ley nævnes også i forbindelse med nissen af Feilberg, der slutter sin grundlæggende skildring af nissens historie med ganske kort at nævne jule-nissens udvikling og siger i halvtredserne selv at have set nogle billedark med nisser, tegnet netop af nævnte Ley og mener, at de sammen med Vilhelm Pedersens billeder har været forløbere for hele den senere så overdådige produktion af julenisser.

Såfremt disse eller dette ark er identiske med et stadig kendt, for en lille snes år siden gengivet af nærværende forfatter i den illustrerede ugepresse, så går det for det første næppe så langt tilbage som til halvtredserne, stammer snarere fra det følgende tiår, og for det andet er de afbildede nisser ikke særlig juleagtige. De ses i forskellige situationer, såsom tappende og drikkende øl eller dansende i fakkelskær, i sidste tilfælde oven i købet med en kvindelig dansepartner, muligvis en ellefrue eller bjærgkone, og minder i det hele taget måske nok så meget om bjærgfolk eller bakketrold.

Men Feilberg har nu ikke så helt uret endda. For pludselig henimod slutningen sker det, at nissen, »den lille Lux rider ind i Julestue«.

En Nisse.

En Nissekone.

Paa nu paa, Nisse gaa,
Med sin røde Hue,
Paa sin Fug
Den lille Lug
Rider ind i Julestue.

Øbler dyre er' saer,
Det Du vistnok veed,
Desfor ikkun eet Du saer,
Bliv nu iffe bred.

En lille beskeden tryksag fra 1858, et hefte med en række rimgæder og naturligvis deres ligeledes versificerede opløsninger, sætter udtrykkeligt i forbindelse med julen. Sammedets præsenteres man også første gang for den hidtil ukendte nissekone. Folkesagnetes gårdrnisse var en udbræget ener, hvem ethvert erotisk liv åbenbart var nægtet.

Som der står i et lille rim, den versificerede opløsning af en ligeledes versificeret gåde i et tryk fra 1858, gengivet i tidsskriftet »Slægtsgården« for 1955, af Hans Ellekilde, der her har fortalt om julenissen og hans forbindelse med den virkelige nisse. Således lyder rimgæden om nissen:

I fordums dage jeg var overalt
i bondens stue, hans lo og lade.
Det har bedstemor dig nok fortalt,
jeg gjorde nogen gavn, kun liden skade.
Jeg er lille, væver og næsten ganske grå,
mit navn du snart nu finde må.

Og svaret, som stod under billedet, havde som gengivelsen her viser, denne ordlyd:

Paa nu på, nisse grå
med sin røde hue
på sin fuks
den lille luks
rider ind i julestue.

Og som pendant til billedet står: En nissekone!
Det er første gang, en sådan nævnes i annalerne, hvad også forfatteren af det nævnte gådehefte synes at være klar over.

Husker du den lille, du nylig gætted på,
med røde hue og med kofte grå?
Han er fulgt med tiden og den gode tone,
og har sig nu en lille . . .

Man kan jo næsten udfylde prikkerne uden at blade om og se løsningen.

Den nu ukendte »digter« har vel næppe af sig selv fundet på at knytte nissen til julefestlighederne, så lidt som Scharling 3–4 år senere kan formodes som den første at have lanceret betegnelsen julenisse. Som vitterligt var brugt en snes år tidligere – på svensk!

Mærkeligt nok i betragtning af, at nissenavnet i ældre tid alene blev brugt i de tidligere danske provinser. Men skåningerne har vel haft samme tilbøjelighed som jyderne til at brede sig overalt, henholdsvis indenfor Danmarks og Sveriges grænser, og dermed i henholdsvis København og Stockholm.

Og sidstnævnte sted opfattede man åbenbart ved midten af forrige århundrede nisse og tomte – det ursvenske navn på nisseskikkelsen – som enslydige betegnelser. Tomtegubbarne hed en sketch, der blev opført 1857 i den svenske hovedstad, og i den optrådte en lang, lang række nisser: Nyårsnisse og Gamla Årets Nisse, Rigsdagsnisse og Theaternisse, Tidningsnisse og Börsnisse, Kyrkonisse og Fredsnisse, Politinisse og Fattigmandsnisse. Julenissen er næsten den eneste, der mangler, men sidstnævnte fattigmandsnisse bar i hvert fald hans så kendte kostume, den røde tophue og grå trøje.

Og selv om der her havde været en julenisse, så kan man vel ikke uden videre tænke sig, at Sverige har sagt tak for folketroens nisse, ved at sende julenissen tilbage over sundet.

Forresten har svenskerne i en senere tid haft bladet »Søndags Nisse«, og så er det, at man naturligt kommer til at tænke på vores egen »Folkets Nisse«, også et blad, den nok som bekendte »Cor-

saren«s lige så respektløse efterfølger, et politisk satirisk blad, der ubarmhjertigt hakkede løs på næsten alt og alle, og da især på øvrigheden og dens repræsentanter, fra kongen – ellers den folkekære Frederik VII – til den pryglelystne, stokkebevæbnede politibetjent, der, når lejlighed gaves, ubarmhjertigt slog løs på »hr. Sørensen«, personifikationen af datidens danske spidsborgermand. For øvrigt også med en spids hue som hovedbeklædning – ligesom nissen. Men det var en nat hue, ikke givet ham uden bagtanke.

I stedet for at traske videre i tidligere forskeres, dermed også egne fodspor, var det måske umagen værd at kigge lidt nærmere på »Folkets Nisse«. Det første nummer af bladet, som udkom 1851, indeholdt egentlig ikke nogen virkelig programerklæring, og bortset fra, at en skægget nisse af nogenlunde almindelig type stod på forsiden, blev der ikke givet nogen forklaring på navnet.

Først i bladets nr. 7 kom man ind på selve nissen og hans forhold til redaktionen. »Faer, i dag flytter vi«, stod der en overskrift på forsiden til en artikel der var inspireret af det gamle sagn om nissen, der flyttede med, ikke til udelt glæde for hans »herskab«, der netop skiftede bopæl for at blive fri for ham og hans plagerier.

Men således var det ikke med »Folkets Nisse«. Ham kunne man slet ikke undvære på bladet, »skjønt vor Nisse – om vi selv maa sige det – baade har Takt og Ambition, saa har han til dette Øiemed og vil fremdeles – NB naar han kan faa Lov at gaae i Fred – ikke ligge paa den lade Side, men paa en honnet Maade fortjene sin Sødgrød (hans bedste Livret) og anbefaler han sig nu – i Følge

Folkets Visse.

Nr. 94.

1852.

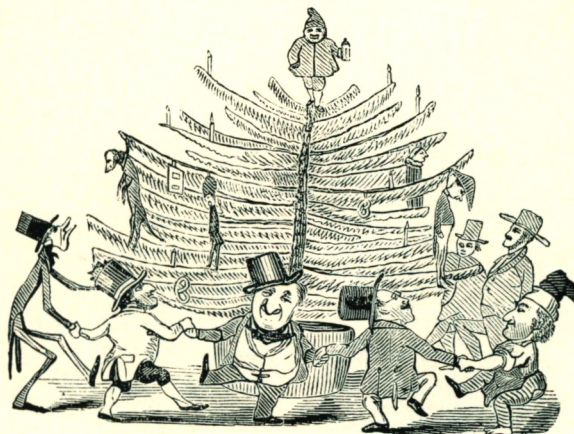
Løverdagen

d. 25. December.

Motto: „Et Barn mod Forurettelse er Pressen.“

„Folkets Visse“ Juletræ.

gammel Skik og Brug, naar han flytter – til Publikums Tjeneste med solidt Arbeide. I særdeleshed har han Routine i: at give visse Folk paa Ho'edet«. Ja, hans familieskab med folkesagnets nisse er jo her lagt tydeligt for dagen, og bliver det yderligere i det følgende nummer, hvor han fortæller om sit levnedsløb og selv ikke lægger skjul på sin afstamning.

Også sin selvbiografi benytter han til at give så det ene så det andet hib til både den og den side. Men mest interesse her har jo »Folkets Nisse«s juletræ, som det blev holdt i en årrække, første gang omtalt i et referat i bladet den 27. dec. 1851. »Da det er den første Gang, at 'Folkets Nisse' holder Juul, saa har han helligholdt den paa en meget christelig Maade, med Risengrød, Klipfisk og Æbleskiver«, hedder det i referatet, og videre: »Ovenpaa alt dette et stort Juletræ med mange Presenter, bestemt til Uddeling blandt Nissen's gode Venner«.

Jotak, de kunne glæde sig, »vennerne«, når de læste, hvad de »havde været med til«, for det var jo bladets yndlingsofre, der fik hver sin betegnende gave, ledsaget af en lige så betegnende mere eller mindre maliciøs devise. Og julelegenes ganske »uskyldige fornøjelse«, som man også havde diventeret sig med, især pantelegene, gav ligeledes anledning til at fremsætte mange skoser. Og endelig, for at hver skulle få, hvad der tilkom vedkommende, »blev Gaverne ei grebet i Lykkehjulet, men uddeelt efter Fortjeneste. Redactionens Nisse, der tillige er, Folkets Nisse', sprang op i Toppen af Juletræet, og man saae ham nu efterhaanden at klæde Træet af, som det hedder«.

Ja, der har vi altså nissen i toppen af juletræet, for første gang. Men han vidste at holde stand der, i hvert fald i »Folkets Nisse«. For de følgende år afbildedes juletræet med nissen i toppen, snart som sig selv på bladets forside med en lygte i hånden, snart med et tændt julelys i hver hånd.

Festen selv spændte så nogenlunde ens af år efter år, blot at traktementet ændredes, det materielle altså – den åndelige servering var fremdeles af samme art.

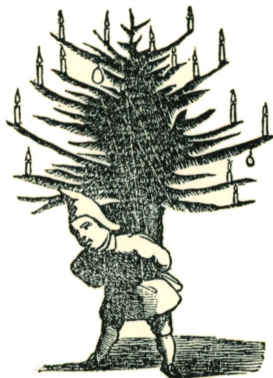
Endnu ved juletræet 1852 smed en af gæsterne, bladet »Fædrelandet«, på »ægte nordisk Maner sine Fjender, Professor Hjort og Krigsminister Hansen de afgnavede Klipfiskeben i Hovedet«, men det følgende år blev der »paa ægte skandinavisk Maner serveret med Risengrød og Flæsksteg, godt Øl og Brændevin«, og i 1855 styrkede man sig inden dansen om juletræet med »Risengrød, Gaasesteg, Æbleskiver og Punch«.

»Plukningen« af juletræet, som man nu sagde, fandt jo også først sted efter gildesbordet. Juletræet, almindeligt skildret »som prægtigt oplyst«, var fra første færd alene prydet med lys, siden med forskellige markante figurer – der lidt makabert så ud, som om de virkelig var hængt, og markante var også gæsterne, sikkert kendt af alle datidens læsere af »Folkets Nisse«, selv om det, at de et år allesammen optrådte med nissehue, gav dem et helt uniformt præg.

Man må vist sige, det var umagen værd at genemblade den første halve snes årgange af det gamle nidskrift, som mange ville kalde det på godt nordisk, men med en efter datidens forhold ret betydelig udbredelse, og selv uden direkte udsagn

Nissens Julefest.

„Loven er ærlig men Holben besværlig“ siger et gammelt Ordsprog; men Ordsprogene lyde undertiden. „Folkets Nisse“ har paa Forsiden lovet Hr. Sørensen Juletræ og Julegaver, og den holder det — værsgo, her er Træet

og om lidt skulle vi komme med Forærringerne; men vi ville forinden sige et Par smulle Ord om Julen.

Julen er Stodbernes og Kongernes Høitid — Ja, selv salsig Søren Kierkegaard havde hver Jul et velbesat Julebord, hvorfra han uddelte Gaver til Samtiden, med Undtagelse af Statskirken — den fik sine Julepresenter gennem

Nissens juletræsfest var en stadig tilbagevendende begivenhed i Ill. Tidende, den ledsagende tekst præget af hib til datidens kendte personligheder.

Der er jo en hel del, der taler for, at disse »fester« bidrog til at skabe julenissen!

fra samtiden, kan man næppe se bort fra, at bladets fingerede julefester har haft sin andel i, at nissen i det hele blev knyttet til julen.

Det kan i hvert fald ikke benægtes, at nissen var »redet ind i Julestue« adskillige år før »den lille Lusk« i gådesamlingen fra 1858. Men nogen kone havde »Folkets Nisse« ikke, i modsætning til luksen. Og da der skal et par til at frembringe en efterslægt, kan man jo sådan set godt regne det lille gådeheftes nissemand og nissekone for stamfader og stammoder til en talrig efterslægt, alle de senere julenisser.

For efter ægteparrets fremkomst gik det slag i slag. Julenissen erobrede år for år større og større terræn, selv om han foreløbig optrådte på julens arena uden den siden så gængse varebetegnelse. Allerede det trettende hefte, af det hæderkronede ugeskrift Illustreret Tidende viste ham, endda i større antal, ikke som den gammelkendte enlige nisse på bondegårdene. Nej, her var en hel skare nisser trængt ind i et københavnsk herskabs-hjem, og mens der blev danset om det rigt pynkede, lysstrålende juletræ i stuen ovenover, muntrede nisserne sig i kælderetagen, en syv-otte skæggede nissemand i lystig runddans om endnu en nissefar, tronende højt på et bord ved julegrøden! Grødfadet mangler heller ikke her.

Tegneren Henrik Olrik har rigtigt boltret sig i tidens stil med den dekorative indramnings nisser og engle og børn, de sidste i diametralt modsatte sociale milieuer.

Også på den måde var nissen ved at blive populær, at han blev fremstillet som nipsgenstand. På et ret kendt stålstik fra 1860 kaldet Det lille Theo-

Netop for 100 år siden blev nissen populær på flere måder. Statuetten af nissen med træskostøvlene på ryggen eksisterede i hvert fald i 1860, og det gjorde vel også den anden rødlersnisse, som sidder med sin grødpotte. Skeen er knækket af.

logicum, en forsamling af studenter, ser man også en nissestatuette stillet på bordet. Den er bevaret den dag i dag, hos en efterkommer af en af de portrætterede, den lille nisse, der vakler krumbøjet af sted under vægten af et par store træskostøvler. Det er i hvert fald ikke det nummer, han selv bruger i fodtøj, men måske har de skullet bruges til at sætte fidibusser i? Den anden rødlersnisse, som er i færd med julegrøden, er ligeledes gemt i samme familie.

Jo, nissenips var ved at komme på mode. Nissen sammen med sin kendte ledsager katten og slæbende på en firkantet brændeklods ses også låget af et cigarbæger i »oldnordisk stil«, fremstillet i 1868 på selve Den kgl. Porcelainsfabrik. For øvrigt er den tegnet af førnævnte Henrik Olrik, som var knyttet til Kgl. Porcellæn i en årække, og som også har tegnet nissebilledet i Illustreret Tidende i julen 1864. Her opfører nisserne sig mere i pagt med deres gamle natur og plyndrer juletræet, mens smångle med lys i hænderne søger at jage dem bort. Tegningen skal vel sagtens opfattes som et billede, der symboliserer kampen mellem mørkets og lysets magter, skønt tegneren måske næppe har anet, at hans billeder var i overensstemmelse med de ældre tiders tro på nisserne som de faldne og onde engle. Han har på den måde også illustreret nissens, den hedenske vættes indtrængen på den kristne juls område. Men i længden opførte Nis sig jo nok så fredssommeligt, og det endte med, at han kom i selskab med, ja i kompagni med netop englen. De afbildes sammen i skøn forening, måske første gang af Pietro Krohn i 1871 som illustration til en artikel

Julebilledet i Illustreret Tidendes første årgang viser nissernes indtrængen i et københavnsk herskabshus, dog kun i kælderetagen.

Pietro Krohn har tegnet juleenglen og julenissen til Illustreret Børneblad i 1871, første gang dette i sig selv »naturstridige« motif forekommer her til lands. Muligvis har han arbejdet under tysk påvirkning. I hvert fald ser man i den illustrerede udgave af Grimms eventyr også engel og nisse i skøn forening. Foran juletræet viser de et par børn eventyrbogen.

Henrik Olriks billede fra Ill. Tidende 1864–65, gengivet overfor, viser nisser og engle i mindre fredeligt samvær.

i Illustreret Børneblad. Englen, der til daglig opholder sig i Himmerige, har ikke nogen rigtig kontakt med den jordiske verden og opsøger derfor nissen for at interviewe ham om børnenes opførelse i det svundne år. Og selv om den lille mand har en og anden indvending mod det ene og det andet barn i huset, så roser han dem i det store og hele, tilligemed hele ånden i huset:

Det er herlige folk, hos hvem jeg bor,
og nissen de også godt behandler,
hver jul får jeg grød med mange mandler!

Det sidste er jo noget nyt i nisselegenderne, måske dog nærmere et resultat af rimmød! Men videre hedder det i digtet:

Glæden lyste i englens blik.
Så skal de ved juletræet få
en aften, de længe mindes må.
Så er en velsignet jul dem vis!
Glædelig jul, farvel lille nis!

Her er det altså englen, der kommer med gaver til de artige børn. I virkeligheden dog vist en forvanskning af det »rigtige« forhold. I Sønderjylland har man somme steder kaldt nissen Kinken, et navn, der er kommet sydfra. I Tyskland er det nemlig das Kindchen, Jesusbarnet selv, der kommer med gaver til de artige børn, ridende på sit lille grå æsel, som man stiller vand og foder frem til, ude ved hushjørnet. Og begreberne blev efterhånden visse steder så forvanskede, at man satte nissens julegrød ud til Jesusbarnet!

Så føles det dog knapt så »naturstridigt«, når juleenglen træder i Jesusbarnets sted, og ligesom

I en soransk familie gemmes den dag i dag to nissefigurer, klistret på pap. De stammer vittterligt fra julen 1875 og er vel hentet fra et nu ellers ukendt udklipsark, et par af de nu moderne gavemærker i kæmpeformat. »Brevet« er frankeret med det første »julemærke«. Forøvrigt blev i samme familie også Carsten Ravns nisse, vist side 45, anvendt på samme måde.

nissen og omtrent samtidig med denne bliver et fast tilbehør til julen og til – juletræslynten.

Fra 70'erne eksisterer der udklipsark med både engel og nisse til at anbringe på juletræets grene i stil med nutidens kravlenisser. Her optræder de altså i skøn forening. Om placeringen i juletræets top må de derimod konkurrere. Der findes ark med både nissen, katten og julegrøden, eller rettere to ark, det ene med nissen set fra ryggen, som kan klæbes på begge sider af et stykke pap, og englen eller Jesusbarnet har man også et ark med, bestemt til samme brug.

Disse ark hører til nogle af de første Alfred Jacobsens Danske Billeder. 1874 begyndte han at udgive dem i en større målestok end sine forgængere som Mathiesen og Tillge. Hvem der har fremstillet det allerede omtalte billedark med Leys nissegrupper, lader sig ikke oplyse. Det er forsvundet, efter at forfatteren af dette skrift publicerede et par af disse grupper henholdsvis i jule-numrene af Hjemmets Søndag 1942 og af Ude og Hjemme 1943. Og som Leys nisser ikke var virkelige julenisser, således heller ikke de nisser, som blev gengivet på et af H. Michaelsens Danske Billeder, nr. 51 med titlen »Nissernes Bryllup«, og som var signeret N. Wivel 1869. Samme kunstner var også mester for ark nr. 52 med titlen »Sankt Hans Nat«, hvor nisser ligeledes optræder. Med julen at gøre har derimod afgjort de to nisser, opklæbet på pap, der er gået i arv indenfor samme familie siden juleaften 1875, da de blev givet til hver sin søster. Den ene holder et brev, frankeret med et »julemærke« i højre hjørne, den anden en lukket kurv med et skilt udenpå, hvor

Julebillede.

man kunne skrive navnet på modtageren. Altså en slags pakkemærker eller gavekort i kæmpeformat. Hver af nisserne måler 27 cm i højden, og kan vel være klippet ud af et og samme billedark, men fra hvilket officin vides ikke, ej heller af hvem, de er tegnet.

H. C. Ley er det dog givet ikke. Men sandelig, om ikke han alligevel også har tegnet nissen i direkte forbindelse med julen på et billedark fra tresserne, »Julebillede« er titlen, og det viser i en fælles ramme en række scener fra højtiden, herunder også nisserne med julegrøden og konen, som sætter grødfadet ud til nissen.

Dette ark er jo ikke beregnet til at klippe de enkelte figurer ud af for at stille dem under juletræet, som sikkert de to nævnte gavekortnisser, og som også nissen i sin velmagt, om man så må sige, siddende bred, hvidskægget og veltilpas sammen med katten ved det dampende grødfad. Det er Carsten Ravn, der har tegnet ham til Alfred Jacobsens Danske Billeder nr. 25 til placering nedenunder juletræet, og som nr. 29 udkom englen til toppen af juletræet. Ja, som der stod i teksten til billedet af slagsmålet mellem nisser og engle: »Juletræet er jo pyntet for jordens børn, jordiske gaver ere da på deres plads, men stjernen skulle tindre og langt overstråle dem, så de først glædede sig og mest ved at høre englens sang«.

Men de mere verdslige kunne jo sætte nissen i toppen af træet. Og hvem der lystede, kunne ikke blot se ham ved julegrøden under træet, men også i runddans med katten. Parret fyldte det hele ark nr. 52.

Der er også billede af ham i flertal i mindre for-

mat som nr. 26, Nissernes Juletræ. Han sås med sit grødfad på en af brikkerne i et billedlotteri, og siden udkom ark efter ark med nisser, også på kræmmerhuse og julekurve, ja, nisseguirlander med tryk på begge sider af arket.

I 1880erne var nissen sikkert blevet populær som juletræs-pynt i vide kredse. Man må dog regne med, at der endnu ned i begyndelsen af vores århundrede, ikke mindst ude på bondelandet, var steder, hvor man ikke brugte juletræ. Men det er en anden historie.

Man har villet hævde, at julenissen nærmest var væsensforskellig fra den »virkelige« nisse, der ikke var nogen særlig børneven eller havde noget med uddelingen af julegaverne at gøre. Men har julenissen da det? I hvert fald ikke i sin første skikkelse, om man så må sige. Med sin julegrød er han jo kun et symbol på julen, men selv når han ikke blot har familie, kone og børn, ja, mange nissefamilier optræder sammen og for øvrigt opfører sig i menneskets lignelse, selv da fører nissen sin egen isolerede tilværelse, enten det nu er på juleark, julekurve eller julekort.

I og for sig ville det da forresten være udmærket i pagt med folkesagnet tradition, om også julenissen bragte gaver til menneskets børn.

Første gang man møder julemanden på dansk grund, men givet nok udformet efter tysk mønster, er i den berømmelige »Peters Jul«, hvis første, uhyre sjældne udgave fra 1866 ikke blot har en hætteklædt skikkelse med et grantræ i armen på omslaget, men som omslaget, set forfra og bagfra på henholdsvis for- og bagside og således at bogen har form efter selve figuren.

Carsten Ravn har tegnet nissen ved julegrøden til Alfred Jacobsens danske billeder nr. 25, beregnet til at klistres på pap og klippes ud, så parret kunne stå under juletræet.

Krohn's tegning på omslaget af førsteudgaven af Peters Jul er tydeligt inspireret af den tyske romantiske tegner Moritz v. Schwind, og det samme gælder Fader Jul inden i bogen.

Bindet på førsteudgaven af Peters Jul.

Men lige så lidt som »Fader Jul« inde i bogen, er han udenpå en virkelig julemand, men blot en omtegning af Moritz v. Schwinds »Winter« som denne »Christnacht« vandrer igennem stadens øde gader. Siden har Krohn dog også introduceret julemanden i mere autentisk skikkelse, hvad det ledsagende vers understreger:

Hvad er det for en Vandrer,
som hen ad Vejen går,
med Rimfrost i Skjægget,
med sølverhvide Haar?
Nej, se blot hvilken Byrde,
han over Skuldren bær!
Den mod Jorden ham bøjer,
saa saare tung den er.

Saa ta'er han af en Pose
de bedste Gaver frem
til dem, som ret har været
en Glæde for sit Hjem,
men den, som var ulydig,
uartig, doven, styg,
uha! han faar et Redskab
der passer til hans Ryg.

Dette er julemanden i renkultur, som han afbildes hyppigt efter den tid, ikke mindst i Louis Moes streg, ja, Louis Moe udgav i 1898: Julemandens Bog og var vel den, der først anviste fabelfiguren hans bolig i det yderste Thule mellem isbjørne og isfelde. Men bortset fra at nissen i et enkelt tilfælde, tegnet af Nisse-Møller, på titelbladet af »Børnenes Juleroser« fra 1887, selv optræder som jule-

Nok så gemytlig som den noget dystre »julemand« uden på »Peters Jul« er denne amerikanske gengivet i Illustreret Tidende, årgang 1885, nr. 12, med hvem man i God's own country naturligvis kunne komme i telefonisk forbindelse. Herhjemme var det dengang kun få år siden, den første telefoncentral i København var oprettet.

mand og kusk på en gavebelæsset slæde, forspændt med to gæs, skelner tegnerne ellers mellem ham og julemanden, ja, lader dem optræde sammen. Nissen kan være kusk på julemandens slæde, et hverv, som dog til tider bestrides af – juleenglen, altså hans konkurrent også her. Men begge ses de i skøn fordragelighed, bænket ved julemandens gilde.

I nabolandet Sverige, hvor som nævnt julenissen nævnes flere år førend her i Danmark, har udviklingen formet sig på lignende vis, men vistnok haft sit forløb lidt senere. Også her var det ikke før i den sidste halvdel af 1800-tallet, at den gamle sagnfigur tomten manifesterede sig i synlig skikkelse, takket være tegnerne, frem for alle Jenny Nyström og på akkurat samme vis som her til lands takket være julegrøden blev det specielle julesymbol.

En illustration af V. St. Lerche til digtet »Jultomten« fra 1871 viser en noget troldagtig skikkelse, ligesom Gudes portræt af den norske nisse, Garvoren (gårdvogteren) har halvt dyriske træk, i hvert fald spidse øren og skæg, der ligner kattens knurhår. Også Jenny Nyström har tegnet nissen skægløs, men derimod julevætten med et langt skæg, som han i et eventyr af Victor Rydberg fra 1875 spiller julemandens rolle og kører rundt for at dele gaver ud i selskab med en top-huet, skægløs tomte, han træffer i skoven.

Men ellers er det vistnok i Sverige i almindelighed sådan, at det er selve jultomten, der optræder som julemand, og det er hans kostume, de fædre eller andre bærer, som juleaften deler gaverne ud ved juletræet.

Den norske nisse, garvoeren, som maleren H. Gude har tegnet ham, ligner vel i sit kostume den danske, men har et mere trolldsk udseende med de spidse ører og skæg som kattens knurhår.

Et sted indenfor det nuværende rigsområde har jultomten dog arvet denne egenskab efter – Sankt Nicolaus. På Gotland var det efter sagnene denne, der på sin hvide hest red øen rundt og delte gaver ud til børnene. Hvad vel kan have sin årsag i, at øen hørte under den tyske Hanse, før den 1361 blev erobret af Valdemar Atterdag. Som i Sverige er det jo herhjemme først i de senere tiår skikken med at klæde sig ud som julemand har vundet videre udbredelse, ja, er blevet merkantilt organiseret, således at man kan leje en julemand til at indfinde sig med gaver til børnene på selve juleaften. Det er vel næppe til at skønne over med fuldstændig sikkerhed, men der hersker en temmelig stor forvirring. Snart er julemænd i magasinerne eller plakatbærere kostumeret som Sankt Claus og snart som nissen selv, med rød hue, gråt tøj og træsko. Man har i almindelighed svært ved at skelne mellem nissen og julemanden.

Sidstnævnte er jo overhovedet først blevet rigtig kendt herhjemme i løbet af dette århundrede, dels takket være tegnerne, dels på grund af de julekort, som kom udenlands fra, vel især fra de angelsaksiske lande, selv om de såmænd kunne være »made in Germany«.

Sankt Nikolaus har også i nogen grad præget det 20. århundredes danske julekort, men på disse har ellers nissen eller julenissen ad libitum stadig ført sin selvstændige tilværelse, mere eller mindre i overensstemmelse med de ældre traditioner. At sende hinanden hilsener ved juletid, også kort med tegnede eller malede vignetter, er en gammel foreteelse, men først fra 1880'erne fore-

Også den svenske tomte fik som den danske nisse sin julegrød og blev derfor naturligt til jultomten. I stuen under loftet, hvor han sidder med grødfadet, kommer julebukken, efter svensk skik, med gaver til børnene. Der er faktisk også en sammenhæng mellem bukken og Sankt Nicholas!

Nissen var allerede i 1860'erne blevet så populær, at man end ikke på Den kongelige Porcelainsfabrik holdt sig for god til at fremstille porcelængenstande, prydet med ham i forskellige situationer. På dette cigarbøger studerer han »Fædrelandet«, en af datidens hovedstadsaviser. Men der blev også fremstillet kaffe- og frokoststel med nisser på, og mod slutningen af århundredet blev sådanne leveret til både kong Georg af Grækenland og til selvherskeren over alle russere, Christian IX's svigersøn, zar Alexander III. Tegneren var førnævnte Nisse-Møller.

ligger de første trykte julekort, fra Levison på Købmagergade, nu mest kendt fra beskrivelsen i de annoncer, som udbød dem til salg.

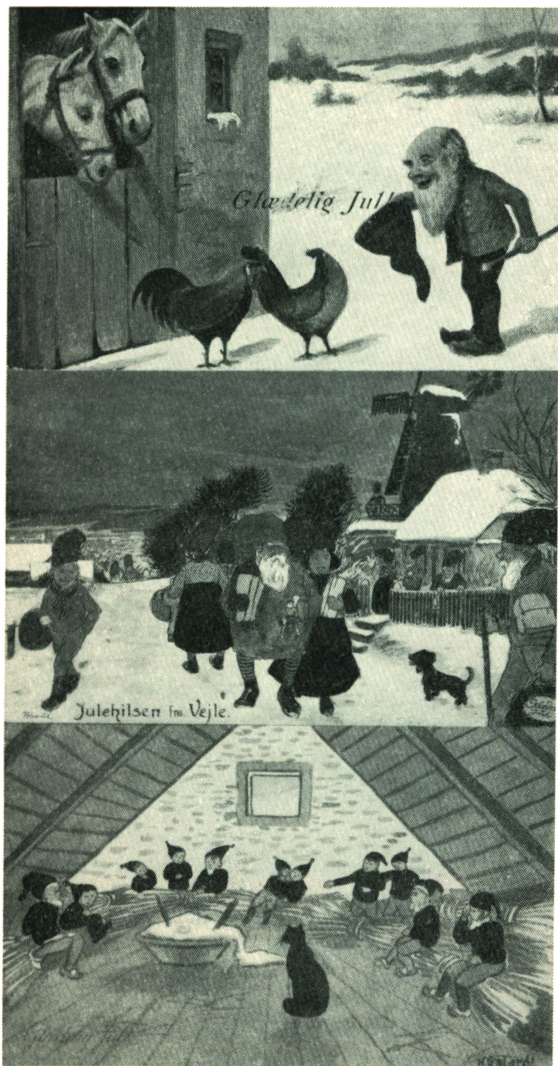
De var dobbelte, til at lukke op, så man så forskellige julescener, tegnet af Carsten Ravn: Kokkepigen stod i køkkenet og stegte gåsen, og døren kunne åbnes for de nysgerrige nisser. Og lukkede man op til laden, så man naturligvis nissen sidde og spise sin julegrød sammen med katten. Men inde i kæmpehøjen dansede nisserne omkring juletræet – således som det kan ses på billedet først i denne bog.

Disse kort har selvfølgelig skullet sendes i kuvert som også de mindre indviklede fra slutningen af århundredet, tegnet af blandt andre Peder Møller, som man på grund af hans virksomhed gav navnet Nisse-Møller. Han tegnede henimod slutningen af århundredet dekorationerne på et frokoststel med nisser, som da blev leveret til – kong Georg af Grækenland og faktisk har været så flittigt i brug i den græske kongefamilie, at der for nogle år siden kun var en enkelt kop tilbage, som den nuværende konge af Grækenland stadig drak af. Siden er et nyt stel leveret. Men det nissestel, der blev leveret til Christian IX's svigersøn – selvherskeren over alle russere, zar Alexander III, gik straks ynkeligt til grunde. En lakaj tabte bakken med det. Nå, zaren havde jo råd til at bestille et nyt, og det siges, at maleren på en af kopperne til det fremstillede lakajen med servicet på bakken, så detaljeret udført, at man kunne skimte de enkelte nissers ansigtstræk!

Hvordan mon det er gået den arme lakaj?

Der ses her gengivelsen af en kobberplade, stadig bevaret på Den kongelige Porcelainsfabrik. Nissebillederne skyldes her Henrik Larsen, også ansat på fabrikken, og har prydet et halvt dusin tallerkener. Rækkefølgen af billederne er jo ikke den rigtige. For at følge nissens bagen æbleskiver, må man begynde med billedet nederst i midten, hvor han vender hjem med varerne i kurven og fortsætte lige ovenover, hvor han sidder og glæder sig over sit indkøb. Derefter følger nr. 3 foroven, nr. 1 forneden, nr. 3 forneden, og endelig bærer han på det første billede i øverste række med stolthed det dampende æbleskivefad til bordet.

Nogle eksempler på julekort fra dette århundrede, det ældste fra 1907 øverst.

Også en anden maler ved den Kongelige Porcelainsfabrik, Henrik Larsen, har tegnet nisser på både julekort og porcellæn. Møllers nissetype er ret forsoren og gerne skægløs, som også i almindelighed Larsens, dog ikke den, han havde benyttet på nogle tallerkener, ligeledes fremstillet på fabriken og udført efter tegninger, til hvilke kobberpladen endnu er bevaret. Larsens signatur, et sammenhængende HL, ses i øvrigt på en mængde nissekort i tiden op til første verdenskrig. Andre skyldes Carl Røgind, hvis nisser bar meget højere spidse huer, men forresten er der mange, der har tegnet julekort, lige indtil så kendte kunstnere som Alfred Schmidt og Storm P. De nisser, som er tegnet på julekort, må man vel have lov til at benævne som julenisser, uanset deres opførelse, som kan være så mangefold. Vel har man set det gammelkendte trekløver nissen, grødfadet og katten de snesevis af gange eller flere, varieret så på den ene, og så på den anden måde, men nissen er også set i mange andre situationer, der har med julen og ikke mindst med dens madglæde at gøre. Nissen på julekortene opfører sig i det hele taget som mennesker i almindelighed og er på en vis måde blot disse i nissekostume. Somme tider er nissehuen ved at være det eneste, som viser, at de skal forestille nisser, og det har endda været på mode at lade nisser af denne såre menneskelige type optræde i virkelige lokaliteter, f. eks. vandrende hjem fra juleindkøb forbi møllen på bakkerne syd for Vejle, købstadens nu om stunder efter mørkets frembrud oplyste vartegn, eller i vrimmel omkring klokketårnet i Nordborg på Samsø.

Det er egentlig først i de sidste årenger, at nissen mere hyppigt optræder på årets julemærke. Alt i alt har han kun været julemærkemotiv i alt seks gange, seks, hvis man regner mærket med sprællemænden med. De frysende børn, der ind under jul, falbød sprællemænd på strøget i København, ses heldigvis næppe mere.

For øvrigt er det helt uoverkommeligt at redegøre for de forskellige arter nisser på julekortene, snart i den ene, snart i den anden stil, og i alle aldre, som børn, som unge og som oldinge. Måske bliver også alle disse nissekort engang samleobjekter ligesom billedarkene med nisser fra Alfred Jacobsen allerede er det og i høj pris. Et ark, der endnu for en lille snes år siden kunne købes i Carl Larsens boghandel for en 25 øre, koster nu glat væk 50 – kroner vel at mærke. Også på julemærket har nissen været aftegnet. Naturligvis, kunne man fristes til at sige. Men det har dog kun været nogle få gange, medregnet et barneportræt, Holbølls, julemærkets faders barnebarn med den røde nissehue på. Men julemærket fra 1913 viste den i det foregående omtalte, lidt »naturstridige« konstellation, nissen og juleenglen, efter tegning af Joakim Skovgaard. Han har for øvrigt også andetsteds tegnet nisser, der dog er mere i pagt med den gamle folkelige overlevering, nemlig den gode nisse, der hjælper med ved arbejdet i stalden. Det er en af illustrationerne til skildringen eller novellen om nissen i Drachmanns Troldtøj. Digterens romantisk eventyrlige fortælling om nissen som en halvt virkelig figur, den forvoksede mandsling, der lader sig fæste som karl på en forfalden gård, hvilket i nogen grad kommer dennes trivsel til gode, dette »eventyr« får en tragisk udgang på selve juleaften, ikke fordi Svend Pusling, altså nissen, ikke har fået sin julegrød, som det sig hør og bør, men fordi han i sin elskovskvide forgriber sig på gårdens datter, en handling som jo ligger fjernt nok fra hans væremåde i folkesagnet.

Nissedukker er stadig populære, som de blev det hurtigt efter deres fremkomst før århundredskiftet. Men typen, som nu kan fås, er ikke helt den gamle, der behørigt var klædt i gråt og rødt. Nu er hele kostymet rødt og stopningen heller ikke savsmuld men træuld.

Constantin Hansen og Christen Dalsgaard har begge brugt nissen som motiv og den samme historie om ham. De har henholdsvis tegnet og malet scenen med nissen, »der flytter med«, som for resten Christian Winther har gjort brug af i et af sine træsnit, Jakob og Lone. Og Brendekilde har illustreret Vilhelm Bergsøes »Nissen«, en række frit, meget frit gengivne nissesagn.

I alle disse tilfælde er det jo den »rigtige« nisse, det gælder, ikke julenissen. Niels Skovgaard har derimod tegnet denne sammen med en lille pige ved juletræet. Navnet Skovgaard fører tanken tilbage til julemærkerne igen, dog til et andet, ikke af nogen Skovgaard, mærket fra 1932, hvor en dreng står med en nissedukke under armen.

Det burde nu have været en af de klassiske, de grå, stive, faststoppede af savsmuld, med reglementeret rød spidshue, vatskæg, skinnende laksort bælte og den musegrå trøje og træsko på, af den gamle type, som vel endelig er gået af mode, eller kan de stadig fas i legetøjsbutikkerne?

Den synes, trods sin primitive karakter, ikke at være ældre end fra halvfemserne. En nissedukke, ikke helt af denne type, men bøjelig, så den kan afbildes siddende, findes på et billede i Børnenes Juleroser fra 1887, hvilket jo ikke er længe før. Men tilbage i 1860, i Flinchs almanak, tales om nissedukker med rød, strikket hue, der skulle bringe held til indehaverne, altså hvad nu ville blive kaldt mascotter.

»Mine Børn overraskede mig med en Foræring; det var en lille Dukke – en Nisse. Pigen havde strikket Fyren den behørlige røde Hue, og Drengen havde lavet følgende Vers som Devise:

Begge brødre Skovgaard, både Joakim og Niels har syslet med nissefiguren. Joakim Skovgaard har som foran vist tegnet ham på julemærket for 1913, og Niels har gjort ovenstående billede af ham, der nærmest lader ham fremtræde som julemanden.

Han vil bringe dig Held i Huset,
Grød i Gryden og Øl i Kruset.«

Ja, sådan set er vi jo med det årstal tilbage ved udgangspunktet, tiden for starten af julenissens historie.

Til slut skal man her rekapitulere Johannes Vs myte: Julenissen. Naturligvis det mest inspirerede, der er skrevet om den lille sagnfigur. Og direkte inspireret af forholdet mellem barnet og nissen.

Et år før jul, i de korte mørke dage, havde digteren været inde i byen, på juleudstilling, sammen med en lille dreng, vel et barnebarn. Og sammen så de en plakatbærer udklædt som julenisse.

»Det var en lille Dreng, han havde hørt om Julenissen, men aldrig set en, og da jeg nu viste ham Julenissen, blev han oprigtig bevæget, ganske stum og rørt, han stod stille og saa fromt paa Nissen, det *var* virkelig sandt! Man tager da ikke fejl af, hvad man ser! Den uskyldige lille Drengs Øjne fik noget lysende, og Trækkene blev som støbt, et Udtryk man kender hos Børn: nu ser de, nu oplever de for Livet! Og i Lyset af den lille Drengs Ærbødighed var jeg lige ved at tro selv, at det virkelig var Nissen. Han gik ned ad en Stentrappe med Rækværk, som er at finde paa Amagertorv, forsvandt i Jorden, paa Underjordiskes Vis, jo der kunde ikke være Tvivl!«

Jensens skildring er ikke blot den mest inspirerede af nissen, også den mest fantasifulde. Ikke mindst hvad angår nissens vigtigste attribut, den røde tophue, som han parallelliserer med den frygiske hue, gjort populær som frihedssymbol under

Holger Worms tegning, hentet fra Dag til Dag i Politiken, illustrerer slående Johannes V. Jensens myte om julenissen. Børnenes betagelse ved at se eventyrfiguren virkelig jort, lyslevende på byens gader.

Dansk Nisse Tidende

Stort illustreret Julenummer

Dansk Nisse Tidende, af hvilken vist kun udkom det ene nummer, er som i sin tid Folkets Nisse et satirisk blad, men her optræder mere eller mindre kendte politiske personligheder som nisser, ikke netop for at smigre dem, hvilket altså også falder godt i tråd med Johannes Vs myte.

Det er svært at forestille sig, hvad fortidens nisse ville have gjort, hvis der var kommet margarine i smørhullet. Men på Biviumgaard var nissen og gårdmanden, efter Bidstrups tegning at dømme, jo da også en og samme person.

den store franske revolution, men i øvrigt først båret af et folk i Lilleasien og siden af fangne barbarer af nordisk herkomst, som de er vist på romerske triumfbuer. Ja, med sin vante sans for associationer peger digteren også på de toppede huer i egekisterne fra Danmarks bronzealder! Og herlig er under alle omstændigheder den tanke i sig selv, at de skræmte beboere på sydens kyster har set hoveder med røde topluer på dukke op bag rælingen af de sorttjærede vikingeskuder!

Og selv om man måske ikke tager de fremsatte påstande helt bogstaveligt, følger man gerne videre på den digteriske flugt: »Topluen gik uforandret over i Nissens Udstyr. At den stammede fra Krigere og Fiskere og havde set Folkevandring, megen Uro, Sol og Regn og Saltvand, det var glemt; nogen Hedendom og vild Natur hang vel ved den, men ellers tog man den fra Bonden, der havde slumret i Aarhundreder, et Fredens Tegn, Alkovens Tegn. Hertil kom, foruden det nationale Mærke, hvad der er samlet af overnaturlig Tradition i Nissen som folkelig Figur.«

Takket være især tegnerne, J. Th. Lundbye og hans efterfølgere, kom nissen i bevidstheden til at stå som en »godlidende lille dansk Mand«. Men han er tillige »den eneste overlevende af en Række indbildte Væsener, som engang har domineret Folkefantasiens, men som nu alle er glemt eller gaaet over i den folkloristiske livløse Litteratur«, trolde og vætter, helhest og gravso, og hvad de nu allesammen hed. »Tilbage i den firlængede Gaard blev kun Nissen, intimt knyttet til Grødfadet, i spændt Neutralitet med Katten. Herfra vandrede han ind selv i Storbyen, noget uund-

fter de fire dagblades store

Gerda Nystad og Henry Heerup skulle pynte hver sit juletræ. Her er Heerup i fuld sving

For nogle år siden deltog Henry Heerup i de store, københavnske dagblades konkurrence om pyntning af juletræer og fik ved den lejlighed brug for sin nissehue og sine nissefigurer.

værligt dansk i hans Væsen, som Befolkningen i Byerne ogsaa en Gang var gjort af, Nissen 'flyttede med', som det hedder, med Folkevisdom, i Æventyret om Nissen paa Flyttelæsset. Og nu har man ham«.

Han er »Husaand, harmløs, omend lidt nykket, man var glad for ham og holdt sig gode Venner med ham, ad Madvejen. . . i Form af et Fad Grød med et ekstra stort Smørhul.«

Det er ellers ikke rosende alt, hvad Johs. V. siger om nissen, langt fra: »Nissens Karakter afspejler hans Værts (den danske bondes) Harmløshed, Snæverhed, et Væsen i Træsko, for hvem Verdens Centrum var blevet Smørhullet, og hvis aandelige Horisont gik til Grødfadets Rand«.

Det er hårde ord, og digteren ville også mene, at nissens bedste tid måske var forbi. »Som Børnenes og Julens udstoppede Gud har Nissen endnu et Tilhold«, men i de voksnes verden blev hans navn ikke anset for smigrende, enten man nu sagde gammel nisse eller måske endog hønisse om en eller anden, ikke just for at rose vedkommende.

Men det følgende digteriske billede, spådommen om en julestorm, der ville bryde hylende ind over landet og forstyrre både »Grøden og Julegaasen og Gaverne og den hellige Madro«, en skrækkelig nat, så tagene røg af, og træer blev rykket op med rode – så man kunne frygte, at nissen ikke ville være at finde julemorgen, for ham havde katten taget! – dette digteriske billede er næppe fantasifuldt nok for vor tid, da man har al mulig grund til at tro, en sådan julestorm ville tage meget mere end nissen!

Blandt de helt moderne malere, som har beskæftiget sig med nissen, er også Heerup, der har udført nissebilleder i både maleri og litografi, ligesom der på hans stenplads i Rødovre ses adskillige sten, der allerede fra naturens hånd minder om nisser. For øvrigt har Heerup ligesom sin forgænger i denne idræt, vor første nissetegner, Lundbye, en nissehue af felt, som han bærer ved passende lejligheder.

I mange hjem er det som bekendt faderen, der juleaften klæder sig i nisse, respektive julemandskostume. Egentlig klæder den røde top-hue bedre barnet, der vel trods alt også går mere op i rollen end den voksne.

Men dengang i de gode, gamle dage, i 30rne(!), kunne digteren endnu slutte med disse ord: »Dog nej, det skal siges: Nissen er en Fredens Aand. Julen er en Amnesti, Hvilepause, med et Tilbageblik i, midt imellem et jaget Aar, som ender, og et nyt, hvor Byrderne skal tages op igen, tungere end før. Lad det da være Nissetid, med mere Glimmer paa Postkort, og Sukkerstrøelse over Landet, end Sne, som er sjælden ved Juletid, Vat paa Juletræets Grene, og hvad mere der hører til. Alt ender hos Børnene; Fortids hedenske Ritualer og Soldanse gaar igen i deres Sanglege, Afguder og Aander er bleven til deres Dukker, som Tanks og Kanoner, lad os haabe det, en Gang kun vil blive set som Legetøj i Barnekamret. Hvad der en Gang var Rædsler i de Voksnes Verden kommer til Forsoning i Børnenes, de begynder Livet forfra, men med Brodden brudt af, i deres Lege.

Ogsaa Nissen, en gammel Naturaand, med en vidtløftig, temmelig stærk Fortid, er endt som Dukke hos Børnene. Skulde du da se et Barn med en Julenisse i Favnen, vendt op og ned paa, med Benene i Vejret og lidt Savsmuld dryssende ud af Maven, vil du nok i Farten tage *ham* med, naar du slutter Barnet til dit Hjerte!«

Ja, så mange vare ordene, Jensens altså. Og bedre udgang kan næppe gives dette lille skrift, hvori er søgt fremlagt, hvad man nøgternt set kan sige om julenissen og hans stamfader eller fætter, eller hvad man nu ellers skal kalde den virkelige nisse.

De ord er som talt ud af nærværende forfatters eget hjerte.

Om forudsætningerne for denne bog og om dens billeder

Denne lille bog har i første række sit udgangspunkt i to illustrerede artikler af forfatteren, nemlig »Nissen fylder et rundt Aar«, trykt i »Hjemmets Søndag« den 20. december 1942, og »Julenissen og hans Fætter«, trykt i »Ude og Hjemme« den 16. december 1943, den første motiveret ved, at der dengang var forløbet 100 år, siden Lundbye tegnede det første danske nissebillede, men iøvrigt begge af overvejende samme indhold og begge med en fremstilling af nissens historie tilbage gennem tiderne, suppleret med et rids af »julenissen«s udviklingshistorie.

Hvad angår den nævnte fremstilling af nissens historie i almindelighed, er den naturligvis især baseret på H. F. Feilberg: Nissens Historie, idet der også er hentet stof fra Hans Ellekilde: Nordens Gudeverden I, navnlig s. 292-309.

Hans Ellekilde har siden, i tidsskriftet Slægtgården for 1955, givet sin redegørelse for forholdet mellem nisse og julenisse, og ment at måtte sætte år 1858 som tidspunktet for nissens første forbindelse med julen i mere moderne forstand.

Her er det imidlertid ved at fremdrage stof fra det satiriske ugeblad »Folkets Nisse« påvist, at dette tidspunkt i hvert fald må rykkes tilbage til året 1851, og så må man endda se bort fra, at betegnelsen julenisse forekommer første gang i 1842, ganske vist på svensk, men hos forfatterinden Fredrika Bremer, der var godt kendt i København.

Foruden den nu nævnte litteratur, og især Evald Tang Kristensens Danske Sagn, er, bortset fra de i selve teksten nævnte kilder, vedrørende julenissens historie i Skandinavien benyttet Gösta Langenfelt: Tomtegubber och annat ofolk i Arv, Tidsskrift för Nordisk Folkminnesforskning XV, 1959 og Sigfrid Svensson: Bygd och Yttervärld 1942.

Afdøde arkivar i Dansk Folkemindesamling, H. Grüner-Nielsen, har i sin tid gjort forfatteren opmærksom på samlingsvisen fra 1774 med det ældste kendte »nissebillede«, og rigsarkivar Svend Aakjær har henledt opmærksomheden

på Hans Rosborgs udtalelser om nissen, trykt Skivebogen 1917, ligesom fil. lic. Laurids Bødker og magister Jørn Pio, Dansk Folkemindesamling, samt magister Hans Lassen, Nationalmuseet og bibliotekar Bredo L. Grandjean, Den kgl. Porcelænsfabrik, har bistået med råd og dåd.

Billederne i bogen er for norges vedkommende gengivet efter originaler, velvilligst stillet til rådighed af forskellige institutioner og personer, nemlig: Kunsthandler Frode Andersen, København (s. 7). Dansk Folkemindesamling s. 9, 27, 33, 42, 54). Akademigartner G. Georgsen, Sorø s. 43). Antikvarboghandler Gøhlmann, Århus (s. 43). Maleren Henry Heerup (s. 59). Xylograf Knud Henriksen (s. 50). Kgl. Bibliotek, resp. billedsamlingen sstds. (s. 20, 44, 45). Fru mag. scient. Johan Lange, Søborg (s. 38). Kgl. Porcelænsfabrik (s. 51).¹ Papirfirmaet L. Levison junr. A/S (s. 5; samme officin har fremstillet originalerne til s. 10 og 20). Nationalmuseet (s. 22).

Bortset fra illustr. s. 60 efter farvefoto af forf. er de resterende billeder gengivet efter bøger og aviser, nemlig: H. C. Andersen: Eventyr og Historier, udg. 1905 (s. 16, 30 og 31). Asbjørnsen: Norske Folke- og Huldre-Eventyr 1896 (s. 48). Ulrich Christoffel: Die romantische Zeichnung 1920 (s. 46). Dansk Nissetidende 1946 (s. 57). Holger Drachmann: Troldeøj 1890 (s. 17). Flinchs Almanak 1842 (s. 29). Folkets Nisse 1851, 1858 (s. 34, 37). Hjemmets Søndag 1942 20/12 (s. 19). Ill. Børneblad 1871 (s. 40). Ill. Tidende 1859-60 (s. 39), 1864-65 (s. 41), 1871-72 (s. 8), 1874-75 (s. 23), 1885-86 (s. 47). Kaalund: Fabler for Børn (s. 32). J. Th. Lundbye: Trolddom og Huletanker 1953 (s. 25). Politiken (s. 56). Cl. Rosenhoff: Eventyr om Nisser (s. 12, 13, 14). Slægtsgaarden 1955 (s. 33, 55). Shakespeare: A Midsummernight's Dream, London 1918 (s. 18) Social-Demokraten 1957 (s. 58). Sigfrid Svensson: Bygd och Yttervärld 1942 (s. 24, 48, 49).

Mogens Lebech: Julenissen fylder 100 år, er i anledning af årsskiftet 1961-62 udgivet af Thejls Bogtryk, Clipho Cliche A/S og forfatteren Mogens Lebech. Bogen er trykt i Thejls Bogtryk, skriften er Monotype Baskerville fra Dansk Mono- & Fotosats A/S. Papiret er matkrideret kunsttryk fra Viggo Borch og omslaget er Reiermann pap. Klichéerne er fremstillet af Clipho A/S. Bogbinderarbejdet er udført af Jørn Gornitzka. Bogens tilrettelægning er udført af Morten Peetz-Schou og billedredaktionen af forfatteren. Bogen er trykt i et antal af 1200 eksemplarer, af hvilke et begrænset oplag er stillet til rådighed for boghandelen.

- og til slut Sadolins skitse af Settermissen. - Har han skånet os?

